

I-VI. Inv. št.

38 810

PROŠVETNA = KNJIŽNICA =

GORICA

1912

ZVEZEK

63 (VII, 3)

UREJUJE VLADIMIR KNAFLIČ

Dr K. OZVALD

SREDNJEŠOLSKA VZGOJA.

ZALOŽILA „GORISKA TISKARNA“ A. GABRŠČEK

GORICA 1912

„Prosvetna knjižnica“

izhaja v nedoločenih rokih in stane za naročnike le po 60 vin. — Za naročnike se smatrajo tisti, ki plačajo vsaj 5 zvezkov naprej.

Prvi zvezek obsega po priobčenem programu tretji zvezek sedme serije, torej zvezek 63 (VII, 3). — Dasi je narastel ta zvezek v celo knjigo, ker obsega 8 tisk. pol ali 128 strani, je ostala cena za naročnike le 60 vin., dočim stane v knjigotrštvu K 1'60.

Serije, ki bodo tvorile „Prosvetno knjižnico“, so :

Serija	I. Država	5 zvezkov
„	II. Gospodarstvo	15 „
„	III. Tehnika	10 „
„	IV. Socialne teorije	10 „
„	V. Socialno gibanje	10 „
„	VI. Politika	10 „
„	VII. Filozofija, psihologija, naravoslovje	10 „
„	VIII. Medicina	10 „
„	IX. Pravo in uprava	10 „
„	X. Kultura	10 „

3735

377A

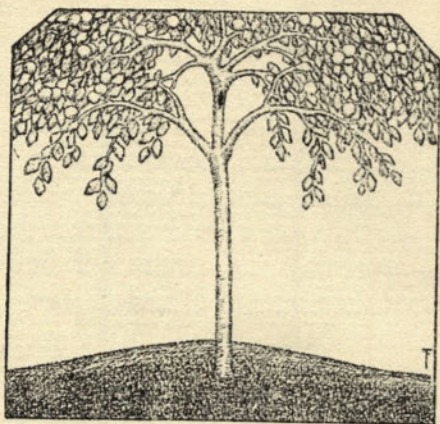
~~S-VI~~

~~38~~

GORIŠKA TISKARNA: A. GABRŠČEK

PROSVETNA KNJIŽNICA

UREJUJE VLADIMIR KNAFLIČ

ZVEZEK 63 (VII, 3)

„GORIŠKA TISKARNA“ A. GABRŠČEK.

377A

DR K. OZVALD

SREDNJEŠOLSKA VZGOJA

Juv. št.
810 7-13

S-V.
38

GORICA 1912

ČLOVEK POSTANE PRAVI ČLOVEK EDINO
LE S POMOČJO VZGOJE.

KANT.

14535

97687-9
24.7.1959

Predgovor in zagovor

Pa pojdi, knjižica, in bralcu reci to:
nasprotnika spoštujem;
nebrižnega te pomilujem;
sobojevniku dam roko!

P. DUBOIS.

Predgovor in zagovor.

Tudi jaz sem šel iskat lepe Vide. »Zakaj si šel, kod si hodil in kakšne vesti prinašaš?«, tako me utegneta vprašati sedaj ob povratku. Bodi za ta slučaj odgovora!

Gospodovalna je bila oblast glasu, ki je takrat veleval na pot; zaman bi se ji ustavljal, kogar je enkrat pograbila, — »ime ji je B o l e s t.«

Stopil sem na neprijazno pot, v meglo in noč, ter se ustavil še le v daljni deželi, kamor ne seže ves hrup z bojišča za narodov blagor, — »ime ji je S a m o t a.«

Vračam se z visoko pesmijo o življenju; vesel mi je korak, ki ga sigurno vodi prej neznana moč, — »ime ji je P o g u m.«

I. BOLEST.

Pri nas je še vse po starem, veš.

O. Župančič.

Učitelj, ki le znanosti vtepa, je rokodelec; učitelj pa, ki goji značaj, je umetnik.

Th. Parker.

Mich kostet gewiss jede Prüfung ein paar Jahre meines Lebens.

Št. Vraz — Prešernu.

Ljubi moji, nisem vam povedal vsega, kar sem nameraval. Marsikatero besedo, ki mi je bila na jeziku, sem zamolčal; mnogotero, že napisano, sem črtal.

I. Cankar.

Memento vivere!

A. Daudet.

Brez naslova.

Tout comprendre c'est tout pardonner.¹

P. Lacordaire.

Ko sem prestopil iz ljudske šole v gimnazijo, se mi je odprl nov svet, prav tako kakor hlapcu Jerneju, ko je iz kranjske vasi priromal na cesarski Dunaj. Tista središka »škola«, kjer smo nekoč s svetim strahom poslušali pripovedovanje o silni moči levovega repa, strmeli nad našimi protinožci v Ameriki, kar tekmujoč med seboj izrezljavali sleherno domače orodje v miniaturi, cepili drevesa in na vse zadnje že z barvami risali, tista središka šola pravim, mi je sedaj naenkrat omrzela. Tako navadno, vsakdanje, nič fino se mi je zdaj zdelo tisto življenje v ljudskošolski klopi. To so mestne šole že kaj drugega! Tukaj v gimnaziji smo dobivali »petice«, ta ali oni je moral v nedeljo po maši v »arrrest«, profesorji so nas »zafirkovali« itd. In kako visok se mi je zazdel tisti profesor, ki je o priliki mojemu tovarišu, krščnemu za Jakopa, pred vsem razredom rekel, da je to pravo ime za konjskega hlapca!

Spričo tiste zafrkacije pa, ki je nekoč bila naslovljena na mojo negosposko suktnjo, je na mah nekaj v meni vzplamtelo in predrznil sem se v svoji duši do vprašanja: profesor, kdo ti daje pravico, žaliti me, čeprav si velik

¹ Kdor vse premeri, ne zameri. (N. pr.)

gošpod? Tisti plamen, tako se mi zdi, je takrat profesorjeva žolčljivost izgriznila iz dna moje duše.

Ali navada in čas otopita vsako čustvo. In jaz sem se ob lepi priliki, ko so zopet frčale petice, zalotil ob sladki misli: oh, kako lepo je sipati petice, zafrkovati, kujonirati, dajati »stokrat: ich soll nicht schwätzen« ... Tudi jaz bom profesor.

In, lahko rečem, sklenil — storil. Postal sem res profesor ter, mea culpa, sipal petice, zafrkoval, kujoniral ... Danes me je sram tistih dni svojega profesorjevanja in najrajši bi jih izbrisal iz bukev svojega življenja. Upam pa, da dosežem opravičenje, ker se kesam greha in ker sem tudi sklenil, da ne bom več grešil. Dragi bralec pa, ki te morda teži isti greh, izvedi, kako sem prišel do spoznanja, ki je rodilo trdni sklep za popoljšanje!

V provincialnem gledališču so dali Vzgojitelja Lanovca (»Flachsmann als Erzieher«). Bil sem navzočen in stvar me je ogrela. Pa ne da bi me pisatelj s svojim naziranjem o vzgojevanju bil nasitil, vzbudil je marveč v meni pedagogično lakot: segel sem po knjigi in ščaso- ma so mi Payot, Dewey, Foerster, Rousseau, Pestalozzi, Gurlitt, Lichtwarck, Benedetti, Tolstoj... s svojimi vzgojnimi spisi postali ljubi znanci. A nad vse me je od te strani mikal Evangelij.

In čim večkrat sem se v samoti pogovarjal z mislimi teh kulturnih genijev, na tihem se udajajoč neodoljivosti od njih odkritih vrednot, tem bolj se me je loteval dvom, da bi srednja šola naših dni prav vzgajala, ter mi vedno znova vsiljeval vprašanje, ali pri svojem početju morda ne zamenjavamo resnične vzgoje z manj vrednim suro-

gatom. Ob tem ali drugem disciplinarnem »slučaju« pa mi je kar nekaj reklo, da sploh ne vzgajamo in da se bo tudi srednješolska »vzgoja« prej ali slej morala temeljito revidirati.¹ —

Vse vzgojevanje se večinoma opira na medsebojnost dveh faktorjev: jeden je vzgojevalec, a drugi gojenec. In ob podrobnejem uvaževanju tega dejstva mi je prišla — morda kdo poreče da vražja — misel: audiatur et altera pars,² t. j. vprašaj še učenca, ki je predmet vzgojevanja, v koliko je zadovoljen s tistim našim učinkovanjem nanj, ki ga imenujemo vzgojo.

A tukaj se pričinja slepi kolobar, ki ga moram, če hočemo iz njega, presekat s tem, da anticipiram važen izsledek svojega razmotrivanja v pričujočih vrstah: da bi naš dijak na omenjeno vprašanje »frank und frei« odgovoril, v to mu — manjka vzgoje. Uvaževati pa je še treba Goethejeve besede, da

nienmand beichtet gern in Prosa,
doch vertrauen wir oft sub rosa
in der Musen stillem Hain.

Zato pa je »naloga« z naslovom »Vzori in boji mladega človeka« osmošolcem razvozlala jezik do izpovedi, ki jih tukaj — v čisto neizpremenjeni obliki — razgrinjam peščičico tako »za poskušnjo«:

¹ Ljudsko šolo osvetljuje od te strani prelepa knjiga: B. Dvorecký, Na vlastních cestách ve výchově a v učebě školy obecné. Gl. zlasti „Uvod“! — Celotni naslovi citiranih — znanstvenih — knjig slede na str. 121 „Srednješolske vzgoje“.

² Da se resnica prav spozná, treba je čuti dva zvoná. (N. pr.).

Dober sem prišel iz rok starišev v šolo. In sedaj, ko sem na koncu šol, kaj mi je ostalo? Samo eno: odkritosrčnost. Drugo so mi vse zamorili vzgojitelji in »prijetelji«. —

Vprašaj tega ali onega za njegove cilje in dobiš odgovor: »Bom videl, naj naredim prej maturo!« —

Seme sovraštva seje naša »vzgoja« v mlade duše, seme zaničevanja vsega tujega in individualnega, ki se bolešno razcvete in obrodi sad fanatizma. —

Ako si se pregrešil zoper disciplinarni red in priznaš krivdo, si kaznovan; drugič se rajši zlažeš, nego da bi bil zopet kaznovan. —

Ne zaupamo svojim močem, nimamo vere vase in v svojo bodočnost in prodamo se tistemu, ki da več. —

Profesor ima vedno prav, tudi če nima prav. —

Več psihologije v šolo! Razvijati značaj, vzgajati voljo in izpodrivati živalska čustva, za tem bodo morali stremiti stariši in šolske reforme. —

Vzgojitelj, ki pozna življenje, ki je izkušen, ki pozna mladega človeka, ki ne dela radi denarja, kakor stroj — vse po enem kopitu, ne oziraje se na zmožnosti učencev —, ki dela iz ljubezni, samo tak naj bi poučeval in sejal resnico v srca, usmiljeno, z razumevajočim srcem.

»Zakaj se bom učil, ko vem, da ne bom jutri vprašan!«, tako govori danes dijak. —

Nazadnje vidi dijak v učitelju le svojega sovražnika in ne vzgojitelja. Njegova edina želja je, priti iz srednje šole; njegov cilj je matura! —

Mi imamo moč, mlado in veliko moč imamo, le tramo jo, prodajemo jo na debelo za gnila jabolka. —

Mnogo manj greha bi bilo, ako bi stariši in učitelji mlademu človeku predočili in mu razložili njegove naravne nagone, ga navajali k vzdržljivosti in mu vcepili zdravo voljo. Prej ali slej se odprejo oči in grozno je, če se odprejo še le tedaj, ko je že prepozno. Fant pokvari fanta in to gre od enega na drugega kakor v vetru plamteči zublji. Vsa velika

masa pljuje nase in na svojo mladost, ubija samo sebe in njene misli postanejo vse mračne, duhomorne in pijane so njene sanje. —

Mladina prosi ljubezni, prosi dela, ki jo edino le more rešiti. To dajte mladini, to bo več veljalo kot tisoč in tisoč lepih besed! —

V šoli mora dijak obleči masko, gledati lepo, govoriti sladko. Ne sme pokazati svoje prave podobe, četudi bi bila dobra. Ako neizkušeni dijak kaj zagreši, lop! Takoj ga zaznamujejo: nemoralen falot in ponočnjak. —

Če se dela višjegimnazijec norca iz vere, imponira to dijaku iz nižje gimnazije. —

Spoštovanje predstojnika se ne sme roditi iz strahu pred njim. —

Glavna stvar je (po naziranju »šole«), da dijak pri izpitu zna! —

Česar pogrešamo, to so vzgojitelji zaupniki, ki bi pokazali vsakemu pot, po kateri naj bi šel. — — Morda pride dober človek k padlemu s toplo besedo, ki mu hoče dobro, ki pa zahteva, da mu vse izpoveš; morda res pride, a strah pred svetom, ki ga je rodilo prvo razočaranje, brani vrnitev. Zato ne zaupaš dobremu človeku, ker ga sodiš po splošnem merilu ljudi; bojiš se zopetnega smešenja, bojiš se morda zlorabe, zato glumiš (= se ne razodeneš). —

Med dijaštvom vedno bolj gineva čut za skupnost, kolegialnost. Vzrokov je več, eden najvažnejših pa tiči v medsebojni nezaupnosti. —

S katedra ne bi smel govoriti samo učitelj, marveč v prvi vrsti — človek. Če pa ni v njem človeka, če ni v njem globokih, svetih čustev, če ni v njem zdravih življenjskih nazorov, kako naj navaja mladino k vsemu temu? —

Cilje imamo, cilje; a ko gledamo in spoznamo, da pelje pot skozi zasramovanje in trpljenje, — omahne noga, predno je nastopila pot. Koncem konca se cinično zasmejemo nad »otročarijo«. —

Kako naj premagam mrtvo točko (= postanem »mož«), če mi niso vzgajili volje, če so zanemarjali mojo dušo, a so me vendar prodali družbi? —

Denunciacije so na dnevnem redu. —

Namesto fizike v formulah naj bi se učili praktične fizike, da bi imel dijak interes pri stvari in si tudi pridobil kaj znanja. —

Ko pride dijak v življenje, pričakuje svet od njega, da pokaže sad svojih študij; a mora se blamirati, ker nima zmisla za delo. —

II. SAMOTA.

ATOMAS II

Res da se vzgojevalec lahko z rokodelske strani nahaja na stopnji dovršenosti ter umeje z živo človeško stvarino pravilno postopati brez filozofije, kakor bo tudi umetelni obrtnik lahko pravilno obdelaval razne vrste lesa in kovin, ne da bi bil umetnik. Toda tak človek bo obtičal v ubornosti svojega pojmovanja, bo pogrešal popolne jasnosti o svojem dejanju in nehanju, pravega pregleda čez celotnost svojega življenjskega dela in prave cenitve tega dela; ta-le namreč ne poteka le iz primerjanja z drugimi stanovi ali iz spoznanja tega, kar bi utegnilo koristiti ljudstvu in bodočnosti njegove kulture, temveč še le iz poglobitve v to, kar bodi cilj človeškemu stremljenju, iz premišljevanja o zadnjih kulturnih idejah. To pa ostane večna naloga filozofije. (A. Fischer)¹

¹) Zeitschr. f. pädagog. Psychol. u. experimentelle Pädagogik. XII, št. 2, str. 91.

1. Iz kraljestva vrednot.

Daran erkenn' ich den gelehrten Herrn!
Was ihr nicht tastet, steht euch meilenfern,
was ihr nicht fasst, das fehlt euch ganz und gar,
was ihr nicht rechnet, glaubt ihr, sei nicht wahr!

Goethe (Faust I.).

Spričo nevesele sedanjosti bi ne bilo nič naravnejšega nego vprašanje, kako jo zamenjati z veselejšo bodočnostjo, t. j. kako spraviti »novo življenje« osobito v višje razrede srednjih šol. Toda ravno z najnaravnejšim vprašanjem lahko človeka spraviš v zadrego. Omenjeno vprašanje bi namreč ne imelo drugega zmisla nego v prvi vrsti: Kaj bodi cilj vzgojevanju, t. j. kaj skušaj vzgojevalec iz gojenca napraviti (dobrega državljana, srečnega človeka, »čovjeka borca«...)?

Znanstvena pedagogika, t. j. sestav misli, ki jim predmet tvori vzgojevanje, na to vprašanje danes še ne more jasno odgovoriti, ker je ta veda ne rečem ravno še v povojih, a vendarle panoga znanstva, katera izkazuje še mnogo neizorane ledine, veda, ki ji je deloma tudi treba temeljitega prerojenja.¹ Vprašanje o vzgojevalnem idealu

¹ To najbolj izpričuje Meumannovo veledelo „Vorlesungen zur Einführung in die experimentelle Pädagogik und ihre psychologischen Grundlagen. I.“, ki pravkar izhaja v 2. izdaji. — Založil W. Engelmann. Leipzig.

posega namreč v svet vrednot; in ta svet obsega nepregledne, med seboj silno različne pokrajine, v katere je izsledovalčev duh do danes le v neznahtni meri prodrl ter jim proučil bistvo in zakone medsebojnosti.

Vrednota! Oglejmo si nje bitje in žitje, predno skušamo jedno izmed njenih sestrá izbrati za cilj srednješolske vzgoje!

Predmete vnanjega sveta (stol, zvonik, drevo...) in svoje duševnosti (svoje mišljenje, čustvovanje, hotenje, svojo pozornost, naperjenost...) pa razne lastnosti teh predmetov (kakor so: barva, teža, trajanje, jakost...) mi je mogoče na ta ali oni način dojeti; to se pravi: za nje — pod temi in temi pogoji — izvem s pomočjo tega ali onega duševnega akta (slušajoč, gledajoč, predstavljajoč, misleč...). Toda o marsikaterem izmed teh predmetov se ne boš obotavljal reči, da je prijazen (pokrajina, predstojnik, vreme...) in da si ga vsled tega vzljubil; da je nevaren (strup, volk, strela...) in se ga bojiš; da je lep (umetnina) in ti nudi estetičen užitek; da je koristen (gospodarski pridelki, izumi moderne tehnike...) in jih ceniš; da je dober (plemenito dejanje) in ga čišlaš; da je prikladen ali neroden (orodje, obleka, pohištvo...); da je duhovit, »brez soli«, pust (družabnik). In istotako morebiti čutiš svojo pregreho ter se obtožuješ; ali pa morda občuduješ Dantejevo fantazijo, Tolstega globokomumnost, Napoleonovo energijo, Sokratovo modrost, Vrazov idealizem, Kristovo človekoljubje... itd. — A tudi v vsakem izmed teh in sličnih zgledov dojmem nekaj, kar »je« prav tako brez dvoma, kot »so« druge lastnosti

predmetov, ki jih zaznavamo, do j m e m — te ali druge vrste v r e d n o t o.

To, kar se imenuje vrednota (dobro, zdravo, koristno, lepo...), pa je treba strogo ločiti od nositelja vrednote, t. j. od predmeta, ki se ga vrednota takorekoč drži in ki mu pravimo d o b r i n a. Vrednota je samostojen — in sicer idejen¹ — pojav, čeprav se ti sleherni predmet, ki ga zaznaš, najprej pokaže v svitu te ali one vrednote ter ga v danem slučaju (kot »objektiven«, t. j. nepristranski, »hladen« presojevalec: znanstvenik, izvedenec, sodnik...) še le naknadno, s pomočjo posebnega duševnega akta, ki mu pravimo odmišljanje (abstrahiranje) »oropaš« vrednote, to se pravi: si predmet skušaš misliti brez nje. Izlušči zmisel zahtevka:

Resnico samo
vselej piši vestni zgodovinar!
Ne na levo gledaj ne na desno,
kaj vrstniki poreko, ne baraj,
kaj potomci poreko, ne maraj!²

A. Aškerc.

Za samostojnost vrednote govori zlasti dejstvo, da lahko dvoje ali več vrednot med seboj primerjam (zdravje — bolezen; čast — moč — ponos; zasluga — pravilnost — indiferentnost — dopustnost — zavržnost dejanja itd.), ne da bi moral v misel jemati tega ali onega nositelja vrednote.

¹ T. j. nekaj, čegar bivanje ne očituje znaka časnosti in prostornosti.

² Rimski zgodovinar Tacit si je vzel za geslo: Sine ira et studio! (= brez črta in zavisti).

Pa tudi napram spoznavajočemu subjektu je vrednota vseskozi neodvisna, to se pravi: ta ali ona vrednota eksistira ne glede na to, če kdo ve za njo ali ne. Zato pa

na vekomaj ostane, kar je bilo,
kar je svetilo en trenutek sam.

I. Cankar (Kurenti).

A koliko je »slepih modrijanov«, ki samo to vedo, »kaj posojila neso, kaj hiše, polja, kaj kupčija« in ki jim je vrednota kakor: mišljenje, poštenost, duševni užitek ... »neznana bolj ko so studenci Nila«. In v kulturni zgodovini najdemo cele »enostranske« dobe, ki jim je kulturni genij (velik umetnik, modrijan, znanstvenik, svetnik ...) moral odkriti (ne ustvariti!) to ali drugo vrednoto, t. j. razodeti »kar je gledal in čul pesnik, zamaknjen v nebo«, ali pa vsaj iznova ljudi opozoriti na njo. —

Spoznavajoči človek pa daje, to ve vsakdo iz svoje prakse, eni vrednoti prednost pred drugo. Mohamed je rekel: če bi imel dva hleba kruha, bi enega prodal in bi si za ta denar kupil belo hijacinto. In prvak naših pesnikov si očita:

Zvestó srce in délavno ročico
za doto, ki je nima milijonarka,
bi bil dobil z izvoljeno devico.

Vrednote, ki prihajajo v vsakdanjem življenju v poštev, skuša to ali drugo »pravilo« (čestokrat v obliki narodne prislovice) razvrstiti po medsebojni prednosti; menda ima vsak stan in vsak sloj (kmet, lovec, dijak, politik, delavec, meščan ...) svojo »moralo«, svojih »deset zapovedi«.

A celokupnost znanih vrednot porazvrstiti ter določiti prednostne zakone («Vorzugsgesetze») med njimi, to je, ali bolje rečeno, to bo naloga znanstvene etike¹. Kajpada noben tak prednostni zakon ne more biti nedotakljiva dogma, ker število vrednot od časa do časa narašča ter se z ugotovitvijo nove vrednote lahko premakne prednostno razmerje med dosedanjimi.

Dokler ne cveté še roža, so v časti pri nas vijol'ce,
zvončke, marjet'ce, druge tudi čislamo cvetlice;
kdor ni slišal nikdar peti sladkih pesem Filomele,
rad poslušal bo strnade, ščinkovce in druge ptice.

Prešeren.

Znanstvena etika pa bo tudi morala poudariti, da etična pravila (norme) niso zapoved («imperativ»), kakor je to Kant učil, temveč nadcenjevanje višjih vrednot: višji vrednoti imaš zato dati prednost pred nižjo, ker si jo spoznal za višjo.

¹ Pojma „moralna“ in „etika“ se ne krijeta, dasi jih čestokrat istovetimo. Pojem „moralno“ ima ožji obseg od pojma „etično“: kar je moralno, je tudi etično, a ne i naopak. „Moralno — nemoralno“ tvori nekako sredotočje na torišču etike: moralna ali nemoralna so dejstva, katerim bo vsak dorastel in normalno razvit človek brez posebnega modrovanja dal pridevek: dobro, zlo.

Poizkus razvrstitve vrednot.¹

Za razvrstitev vrednot se da porabiti dvojno razvrstilo: nositelj ali pa kakovost vrednot.

a) Razvrstitev po nositeljih vrednot. Taka razvrstitev je brez večjega pomena, ker ni »naravna«² in vsled tega ne nudi jasnega pregleda, kar je vendar glavna naloga sleherne klasifikacije. Kaj vse ne zasluži n. pr. pridevka »lepo«! Razvrstitev vrednot po nositeljih do pičice nalikuje razvrstitvi rastlin po prašnikih, ki stavi n. pr. vijolico in bezeg ali pa hrast in neko travo na isto stopinjo.

Tem važneje pa je tukaj omeniti, da ima večina predmetov za človeka le o d n o s n o (relativno) vrednost, t. j. ta ali oni predmet (denar, obleka, »blago«, knjiga, orodje, mišljenje ...) mi je le s r e d s t v o za dosego nečesa drugega, s čimer je za me spojena višja vrednota, ali pa s i m b o l druge vrednote (papirnat denar, spomenik, društveni znak ...).

b) Razvrstitev po kakovosti vrednot, t. j. ne glede na nositelja, izkazuje sledečih petero³ skupin:

¹ Po Schelerjevem predavanju „Grundprobleme der Ethik mit besonderer Berücksichtigung der biologischen Richtung in der Ethik der Gegenwart“ (na Münchenskem vseučilišču v zimskem tečaju 1909—10), ki mu tudi sicer deloma sledim v tem poglavju. — Precej zanimivih izvajanj glede razvrstitve vrednot podaje Schwarz, Psychologie des Willens, zlasti str. 321—340; deloma tudi Dürr Einführung in die Pädagogik, str. 36—81.

² T. j. za razvrstilo ji ne služi bistven znak pojma vrednota. (Gl. n. pr. moje Logiko, str. 29).

³ Že v Aristotelovi (Nikom.) etiki najdemo v bistvu slično razvrstitev: τὸ ἥδύ (čutno ugodje), τὸ χρήσιμον (korist), τὸ καλόν (višji užitki).

1. **Gospodarske** (ekonomske) vrednote, kakor jih srečavamo na torišču trgovine, industrije, obrti, tehnike, poljedelstva ...

2. **Čutnega ugodja in neugodja** (hedonistične) vrednote. Sem spada vse to, kar izražamo z besedami: sem sit, lačen, žejen, izpočit, boli me, gre mi v slast, gabi se mi, udobno (sedim), prijetno (hodim v teh čevljih), zebe me ...

3. **Življenske** (vitalne) vrednote: življenje, smrt, zdravje, bolezen, čilost ...

4. **Duševne** (kulturne) vrednote: znanstvo, umetnost, nравnost, državljansko življenje, svetovno naziranje ...

5. **Osebnost**, t. j. tisto, kar si v svojem najglobljem bistvu.

Vsaka izmed teh skupin je že doživela svoje posebno poveličevanje v tem ali onem etičnem sestavu; tako daje starogrški hedonizem prednost čutnim vrednotam, utilitarizem (Mill) gospodarskim, biologična etika (Spencer, Nietzsche, Guyau, Aškerc) življenskim, kulturna (Hegel, Wundt, Prešeren) duševnim vrednotam in Kantova kultiviranju osebnosti.

Splošno veljavni prednostni zakon skuša Scheler tako-le formulirati: višja vrednota je tista, ki je manj relativna (v prej označenem zmislu besede). In potemtakem bi skupina ekonomskih kot najvišjih vrednot pa osebnost kot najvišja tvorile diametralno nasprotje, a med tema krajnikoma bi se vrstile: čutne, življenske, duševne vrednote.

Ekonomske vrednote, zlasti denar, so mi le sredstvo za doseg čutnih, vitalnih in kulturnih vrednot, osobito

tvoreč temelj vsemu kulturnemu življenju; zato gre čutnim vrednotam ugodja in neugodja kot samostojnejšim prednost pred ekonomskimi.

Življenske vrednote pa so samostojnejše od čutnih; ta ali drugi občutek ugodja oziroma neugodja je le neke vrste kazalec življenskih vrednot: se dvigajočega, uspevajočega, propadajočega življenja posameznikovega. Moja občutljivost za dražljaje, ki povzročajo občutek ugodja ali neugodja, zavisi od tega, sem li pravkar zdrav, čil, upehan, bolan...; zato pa stoje življenske vrednote nad čutnimi in, ker gre čutnim prednost pred gospodarskimi, tudi nad temi.¹ »Das Leben ist der Güter höchstes nicht.« (Schiller.)

A nad življenskimi so kulturne vrednote; dočim n. pr. vedno bolj napredujoča civilizacija skuša človeku podajati namesto dobrega boljše in sicer v interesu življenja (varnost, higijena...), kultura ne napreduje, temveč raste, brez ozira na življenje in njega zahtevke; nove kulturne vrednote ne izpodmaknejo prejšnim tal, kakor to storé n. pr. novi izumi na polju tehnike, gospodarstva, zdravilstva...² Kulturni genij stoji »in des höheren Herrn Gewalt« nego je življenje, kadar ustvarja »česar gledalo ni oko, uho ni čulo posvetno«, ne meneč se za »občinstvo«.

¹ Zdravje ljudstva n. pr. je višja vrednota nego industrializacija ali razvoj velikih mest.

² Moderni Rodinov Mislec n. pr. je kulturna vrednota prve vrste poleg Fidijsve Atene iz l. 438 pred Kr., dočim se je Hipokratov (460—37?) način zdravljenja moral umakniti zdravniškemu špecialistovstu naših dni.

Zanj družha ne mara
in on ne za njó ;
v samoti se stara,
mu leta teko.

Prešeren.

Zato pa je prav za prav nekaj čisto naravnega, da mora kulturnega genija navadno, »ko zgrudi ga smrt«, kak kongenialen mu duh »odkriti« svojim rojakom (Prešeren-Stritar!) in človeštvu, t. j. ob posamezni umetnini, nazaranju, trditvi ... ljudem odpreti pogled v kraljestvo idej, ki so in ostanejo vrednote, docela nezavisno od tistega pojava, ki ga imenujemo življenje.

Ako dojemem to ali drugo — gospodarsko, čutno, vitalno, kulturno — vrednoto, tedaj je ta vrednota v tesni zvezi z dojemajočim duševnim aktom, a ta akt dojemanja ima svoj izvor v moji osebnosti. Za čim n. pr. posameznik stremi, katerim vrednotam daje prednost, to zavisi od tega, kaj je ta posameznik v jedru svojega bitja. Zato pa je osebnost temeljna, najvišja, najsamostojnejša, absolutna vrednota. Iz tega razloga je človek največja dobrina države. Odtod ji slavospev:

Volk und Knecht und Überwinder,
sie gestehen zu jeder Zeit,
höchstes Glück der Erdenkinder
sei nur die Persönlichkeit.

Goethe.

2. Oseba in osebnost.

Nisem, kar sem.

Shakespeare (Othello).

a) Oseba.

S tem izrazom zaznamujemo samobitnost in sicer samobitnost človeka po duhu, to, kar je posameznik v duševnem oziru »ob sebi«¹ (= po vrojenem mu bistvu); ob tej besedi ne mislimo torej v prvi vrsti na človeka kot psihofizično bitje,² temveč bolj na posameznika, v kolikor mu je lastno, na svoje oči gledati svet, to je na svoj način misliti, čustvovati, hoteti³. (Ni torej morda rečeno, da bi oseba bila nekaj od telesnosti nezavisnega; ne, oseba se javlja v svojih aktih mišljenja, čustvovanja, hotenja in ti akti so, kakor danes dobro vemo, v najtesnejši zvezi z živčevjem, zlasti z možgani, ter se izražajo na zunaj v raznih kretnjah života).

Da beseda oseba res jemlje duševni obraz posameznika v misel, izpričuje najbolj njena latinska sestra »persona«,⁴ ki je Rimljanom zaznamovala k r i n k o o b r a z a

¹ Prim. pridevnika: osobit, osobiten (besonders geartet, eigentümlich, charakteristisch).

² Čeprav večkrat besedo oseba rabimo v pomenu človek (n. pr.: osebni vlak, vstopnice za tri osebe, osebje itd.).

³ Prim. E l s e n h a n s, Charakterbildung, str. 29—30, 94—95.

⁴ Iz: per se = v svojem „jestvu“ (jestvo = das Selbst).

in ob enem to, kar krinka simbolizira — u l o g o v igri.¹ In tudi nam danes n. pr. z vprašanjem, katere osebe nastopijo v nocojšnji premijeri, pač niso posamezni igralci v mislih, ampak ta in ta misleči, čustvujoči, hoteči »jaz« iz nove drame, ki ga ima ta ali oni igralec interpretirati občinstvu. —

Vsak človek — v prirodoslovnem zmislu besede — je ob enem tudi oseba, to se pravi, slehernik ima s v o j, ta bolj, drugi manj izrazit način duševnega življenja, kajpada na podlagi prirojene mu telesnosti. To je jedro besed: Naturam expellas furca, tamen usque recurret.² — Kar imenujemo osebo, je za človeka, to socialno bitje, nekaj nad vse važnega, ker tvori temelj našemu človečanstvu, človeškemu dostojanstvu; le njegova oseba posreduje posamezniku zvezo v vsem, kar »je«, v prvi vrsti z drugimi osebami. Človek je pred vsem oseba, nekaj samobitnega (kar je »ob sebi«, »per se«), absolutnega, neglede na druge osebe ali neosebe; moja oseba n. pr. ni isto, kar moj »jaz«, ki je vselej nekaj relativnega, t. j. nekaj, kar se odnaša na kak drugi jaz (= ti, on) ali nejaz in torej moj »jaz« že sloni na moji osebi — to dejstvo treba uvaževati, ako hočeš odgovoriti na vprašanje:

Kako pa, da vsakdo si pravi „jaz“,
ko vsakdo nosi drugačen obraz ?

Medved.

Oseba je nositelj (krstnega) imena, »jaz« priimka! Ali imam vsakikrat isto v mislih, ako zdravnika, ki se

¹ Prim. — v enakem pomenu —: hrv. lice; rus. лицо; grški πρόσ-ωπον (ὠψ = oko), t. j. kar si po svojem očesu, ki je »zrcalo duše«.

² Po naše bi rekli: Človek ne more iz kože skočiti. (N. pr.) — Kolikor glav, toliko misli.

piše dr. Mate Lešnik, ogovorim sedaj: gospod doktor!, drugikrat: prijatelj Lešnik!, prihodnjič: ti Mate!? — Kaj je osebna svoboda, osebni kredit, osebna žalitev, osebno vabilo, osebna zadeva, osebno čestitanje, osebna last?

Oseba je neke vrste model, ki je nanj rekel bi pri-krojeno mišljenje, čustvovanje, hotenje posameznika. Zato imamo edinole v vpoštevanju osebe zanesljiv ključ za pravično presojo posameznikovega dejanja in nehanja; to bi naj zlasti uvaževal vsakdo, ki mu je izročen mladi rod in s tem usoda človeške družbe. Poznavanje s v o j e samobitnosti bi bilo najvernejši svetovalec človeku na poti skozi življenje ob vseh važnejših postojankah, kakor so izbiranje poklica, ženitev itd. Nedavno temu mi je eden mojih učencev nekam z bolestjo potožil: »Ko bi vedel, za kaj sem najbolj ustvarjen, precej bi se tega poprijel z vsemi silami.« Opozoril sem mladega prijatelja, da s svojim križem ni osamljen in da se je že marsikdo zalotil ob samogovoru:

Stoj pred menoj, moj skriti obraz,
samo za hip, le kratek čas,
naj te spoznam.

O. Župančič.¹

Γνωθι σεαυτόν, najdi samega sebe, to je pač življenski i d e a l, ki ga ne smeš izgubiti izpred oči, ki pa se mu približati je dano le Apolonovim izvoljencem; mnogi, ki so šli pošteno sami sebi nasproti, so šele pozno dospeli do cilja.² »Razen ljudi, ki z nazorno gotovostjo razpoznajo in čutijo, kar vsebujejo najbolj svojega, razen ljudi,

¹ Samogovor. („Samogovori“. V Ljubljani, 1908. Str. 58).

² Goethe n. pr. si dolgo časa ni bil na jasnem, naj li išče izrazila svojim mislim in čustvom v besedi ali v mramorju.

ki jim je dano, pazljivo razmotrujoč pojave v svoji duševnosti, razločiti to, kar prihaja iz globin njihovega bistva, od tega, kar je bolj slučajnega, bo vedno dovolj takih, ki v bistvenosti vidijo nekaj nebistvenega in v nebistvenosti nekaj bistvenega, in tudi takih, ki si sploh ne vejo sveta. Te vrste napačnih sodeb in te negotovosti človeka ne osvobodijo nobena, tudi ne še tako natančno izvedena analiza duševnega stanja, ki se morda slučajno nahajaš v njem, temveč edino le dejanje in nehanje, ki se je izcimilo iz globine človeka ter s svojim nastopom izpričuje to globino.« (Gaudig).¹ Teh misli je tudi naš veliki iskalec samega sebe:

Kuj me, življenje, kuj!
Če sem kremen, se raziskrim,
če jeklo, bom pel,
če steklo — naj se zdrobim.

O. Župančič.

b) Osebnost.

Po svoji osebi se človek silno razlikuje od človeka. Koliko odtenkov leži med obema krajnikoma: človek, kakor jih gre dvanajst na ducat, pa

Umrl je mož!
Kje tak je še med nami,
kot on, ki spi v prezgodnji groba jami!

S. Gregorčič.

Človeka z izrazito osebo imenujemo osebnost. Vendar pa se boš — upravičeno — obotavljal, vsakogar, ki »mu ni zlahka najti para«, imenovati

¹ Zeitschr. f. pädagog. Psychol. u. experimentelle Pädagogik, XII., (1912) št. 2, str. 121.

osebnost. Največji pretepač v fari gotovo ni osebnost, Jurčičevi »originali« (Krnjavelj, Smučiper...) istotako ne in vsak »čudak« tudi ne! Kaj se torej vpošteva, kadar pravimo: to je — mož, človek, žena, umetnik ...?

Brez dvoma ima Gregorčič z omenjenimi verzi osebnost v mislih: njegova pesem je »Lavorika na grob možu« (Fr. Erjavcu). Da, meni se ta lavorika dozdeva visoka pesem v proslavo osebnosti, prava fenomenologija¹ osebnosti. Človek bi kar rekel: če hočeš vedeti, kaj je osebnost, vzami in beri Gregorčičevo elegijo v spomin Fr. Erjavca!

»Kje tak je še med nami!« Nekaj samosvojega, izvirnega mora biti, kar pesnik Fr. Erjavcu s takim podarkom šteje v čast. Ali je potemtakem originalnost v najširjem pomenu besede morda bistven znak osebnosti? No, tedaj bi marsikak gizdalin z genialno zavozlano kravato ali telovnikom apartne barve, ta ali drug duhovit skitalec, ki prisega na geslo »laissez faire, laissez aller«², marsikatera »popolna žena«... bili osebnost prve vrste.

Ne, ne! Res da pesnik krepko podčrtava Erjavčevo samobitnost in izvirnost. Ali Erjavcu ni bil izviren v puhlostih in tudi ne velik v malenkostih; Gregorčič marveč poveljuje njegovo, pristno Erjavčevo pojmovanje nad vsakdanjih vrednot. »To je osebnost: krepko poudarjanje svojebitnosti, ki se očituje na tem ali drugem poprišču za človeka pomenljivih stvari.«³

¹ Natančni popis predmetov, kakor se nam v spoznanju javljajo (φαίνομενα).

² Po naše bi rekli: kamorkoli, kakorkoli!

³ Niebergall, Person und Persönlichkeit, str. 61.

— In tako nam »Lavorika« pove, da je Erjavec živel svoje samobitno življenje kot posameznik in kot člen tistih socialnih tvorb, kakor so: poklic, domovina, družba ...

A v čem neki obstoji tista pristna poteza v Erjavčevem dejanju in nehanju, ki ji je za vse čase vtisnjen pečat: Fr. Erjavec? Pravi se ji poglobitev! Dočim življenje povprečnikovo poteka le impresionistično, pod površnim vplivom trenutnih vtisov, vidimo, da je človek, ki mu res gre častni pridevek osebnost, svoje življenje uravnal sub specie aeternitatis, to se pravi, njegovo dejanje in nehanje ne poganja iz vrhnih, temveč iz najnotranjših plasti njegove osebe, kjer se skriva to, »kar žlahtnega je« v človeku. O takem človeku veljajo besede: »V svojih delih živel sam boš večno«. In zato nikakor ni le prekipavanje pesniškega izraza, če v »Lavoriki« čitamo o Erjavcu, da

priroda vsa, ki vrl ji bil glasnik,
mu velikansk je večn spomenik! —

Tvoja osebnost je torej samobitna poglobitev váse spričo vseh vprašanj, ki se tičejo najdragocenejšega, kar premoreš, — tvojega človečanstva. Osebo in osebnost pa spaja tesna medsebojnost: »Oseba je temelj osebnosti, osebnost pa proslava osebe. Kar je večnega, svojebitno dojeti, in kar je svojebitnega, v večno povzdigniti, to je naša naloga.«¹

*

Taki ljudje, ki bi v njih enakomerno delovala vsa klaviatura njihove osebe, so dandanašnji nekaj bolj red-

¹ Niebergall, Person und Persönlichkeit, str. 168.

kega. Večinoma se v posamezniku bolj ali manj bučno oglašajo basove strune vegetativnega življenja; kar pa je srebrnih žic v njem, to zazveni le redkokedaj in še takrat jedva slišno ali pa v tako tujevrstnih zvokih, kakor da je več ključev tekom časa popustilo. »Da ti dobro pojde!«, to je evangelij, ki povprečniku narekuje vse dejanje in nehanje; zato pa mu »človek toliko velja, kar plača.« In le preveliko resnice je, žalibog, v trditvi, da »za čašo vinca rujnega pošten kristjan življenje dá.« O stvareh, ki koreninijo globoko za čutno plastjo človeka, je — pač ne le v svojem imenu — od svoje mladosti se poslavljaljoči Prešeren vzdihnil:

Modrost, pravičnost, učenost — device
brez dot žal'vati videl sem samice.

Toda odkod ta odurni paralelizem: kult želodca nad vse in ob enem nebivanje višjih potreb pri povprečniku naše dobe? Kakor vse na svetu, ima tudi ta pojav svoj razlog. Čim višja je vrednota, tem globlje te zadovolji, ako se ji ves udaš in ti je segla v dušo; to je nekak vrednotni aksiom. Legenda o zamaknjenem menihu, ki je, poslušajoč rajsko ptičico, pozabil na ječ in pijačo, takorekoč pozabil umreti, vsebuje globok zmisel. A tudi glede vrednot velja izrek:

Errors like straws upon the surface flow,
he who would search for pearls must dive below.¹

Dryden.

Če hočeš, da te ta ali ona izmed nadvsakdanjih vrednot prime ter si osvoji boljši del tvojega »jaz«, jej moraš

¹ Kot slama sili blodnja na višino,
kdor išče biser, mora v globočino.

brezpogojno odpreti pot v globino svoje osebe (»razmakni srce na stežaj«); a ta pot redno pelje čez te ali druge vrste čutno ugodje (dolce far niente, želodec ...), ki se mora dati pohoditi od višje tovarišice (lepega, dobrega, pravičnega, resničnega ...), ako se naj cilj doseže. Pereat homo, crescat humanitas!¹

Toda, odtrgati si par čašic piva, da si kupiš »Samogovore«, svojo komodnost žrtvovati za večerno predavanje ali namesto v kavarno korak obrniti v umetniško razstavo, to je nekaj, kar naš človek danes jedva zmore, ker mu manjka za to v prvi vrsti potrebne — volje. Ob ledenih gorah splošne abulije² se razbijajo čolnici našega prosvetljevanja; in o marsikaterem kulturnem delavcu bi se dalo reči: »Junak je hotel izpiti morje, uzurpirati božji tron ter vsiliti človeštvu svoje življenje, svoje misli in svoj jezik. Tako je hotel in je žalostno propadel.« (I. Cankar).³

Zato pa življenska vprašanja, zlasti to, »kar ves svet išče«, ali gredo mimo našega inteligenta ali pa na čisto šablonski način

prostor vesoljni z željami prepletamo,
večnost v trenotek begoten ugnatamo,

¹ Prim. napis s Korytkovega nagrobnika :

Der Mensch muss untergehen,
die Menschheit bleibt; fortan
wird mit ihr das bestehen,
was er für sie getan.

Prešeren.

² ἀβουλία = brezvoljnost.

³ Smrt in pogreb Jakoba Nesreče.

otroci, ki jih od slučaja do slučaja podi bič — sugestije. Kako prav ima Wilde s trditvijo, da je obleka ustvarila človeka po svoji podobi! Mehanični učinek sugestije mesto ukrepa na podlagi svoje samobitnosti, v malem in v velikem! Ker je A. rekel, da je telo le »organ in simbol duha«, bodi askeza naše geslo; ker je B. uživanje proglasil za vrhunec življenske modrosti, zato — edite, bibite, collegiales! Na tak način se rešuje n. pr. pomenljivo vprašanje, v kakem odnošaju stoj s svojo telesnostjo. Ko pa bi se vsakdo poglobil vase, bi najbrž našel, da — »med asketskim zaničevanjem telesnosti pa med suženjstvom čutnosti leži cela vrsta še drugih možnosti.« Ali: ta in ta je daroval groš »domu na oltar«, pa ne, ker je slišal svojega srca ukaz, temveč »da ne bo kakih besed«; nekdo je sam Bog vedi zakaj rabil besedo narodnjakar in kmalu nato je širom naše domovine odmevalo: »Cirilometodarija«, »solzarstvo« ... in naša mladina, ta up in nada boljše bodočnosti, se je kar hotela zadaviti z »rodoljubarstvom« v ustih. In tako dalje.

3. Cilj in pot.

Iz naroda — za narod

St. Vraz!

Kaj je, oziroma kaj bodi cilj srednješolski vzgoji, to se pravi, kaj skušaj vsak srednješolski učitelj v svojem delokrogu doseči do čim najvišje mere? To vprašanje je dejanski istovetno z vprašanjem, kaj je namen srednji šoli.

In kaj neki je namen srednji šoli? No, tudi v tem pogledu bi se dalo reči:

Einem ist sie die Höhe, die himmlische Göttin, dem andern eine tüchtige Kuh, die ihn mit Butter versorgt.

»Šolskim krogom« je srednja šola nekako sama sebi namen, odtod večne tožbe, da vsak učitelj smatra svoj predmet za najvažnejši; učenci in stariši pa vidijo v srednji šoli le — potrebno zlo. Kdo ima prav?

Najprej je treba poudariti, da zadovoljivega odgovora na vprašanje, kaj je namen srednji šoli, ni mogoče dati s kakšnih zračnih višin; držati se je marveč realnih dejstev, ki so v bistveni zvezi s tisto socialno napravo, ki se danes imenuje srednja šola (gimnazija, realka, realna gimnazija, reformna gimnazija). »Od Platona do Kanta se javlja eno prizadevanje: šolo osvoboditi zgodovinskih verig, ki jo oklepajo, ter izslediti, česa je človeku treba«. (Tolstoj). »Teorija« nam reč ni korenina, am-

pak cvet prakse, to je jako lepo povedal Feuchtersleben. — Izhajati pa nam je od neoporekljivega dejstva, da pot do vseh voditeljskih poklicev danes izključno drži skozi srednjo šolo. Do voditeljskih poklicev pravim; zdravnik, profesor, duhovnik, sodnik, odvetnik, tehnik ... je v prvi vrsti voditelj: voditi ima tisti živi in najbolj komplicirani organizem (bolnika, učenca, delavca, grešnika, »stranko« v uradu ...), ki mu pravimo človek. In okolnost, da stori abecedarček s prvo stopinjo črez srednješolski prag obenem prvi korak do takega voditeljstva, je treba dobro uvaževati to- in onstran srednješolskih zidov, ako hočemo srednji šoli postaviti trden in stremljenja vreden cilj.

S tega »voditeljskega« stališča pa se mi zdi sprejemljiv cilj, kakor ga je formuliral (profesor filozofije na monakovskem vseučilišču) Cornelius¹: srednja šola podajaj družbi telesno zdravih in duševno nadpovprečnih državljanov!

Glede telesnega zdravja mi pač ni treba otvarjati diskusije, vsaka beseda o upravičenosti takega zahtevka bi bila to, kar nositi vodo v morje; moram samo poudariti, da je v tem oziru avstrijska srednja šola izza najnovejše preteklosti storila velik korak naprej.²

In nadpovprečnost? Ali daje danes srednja šola družbi nadpovprečnih ljudi? Jaz bi o tem zelo zelo

¹ Na shodu za reformo bavarske srednje šole, v Münchenu 1909.

² Gl. moj članek „Lichtseiten an der Neuorganisation des österreichischen Gymnasiums.“ — Objavljen v časopisu Der Arzt als Erzieher. Zeitschrift für persönliche und soziale Gesundheit, VII. (1911). št. 1, str. 8. (München. Verlag der ärztlichen Rundschau).

dvomil; moj dvom pa zato še ne bodi istoveten z obsodbo tega, kar je, ker — tout comprendre c' est tout pardonner.

»Zrel!« To je tisto neizbrisljivo znamenje, ki ga srednja šola ob srečnem koncu koncev svojemu gojencu pritisne na — kos papirja, tisti ideal, ki je sinu in očetu skozi najmanj 7—8 let kot suprema lex migotal pred duhom, češ: in hoc signo vinces, v tem znamenju boš zmagal! Da, »zrel za obiskovanje vseučilišča, oziroma tehnike«; ali nadpovprečnega kalibra po večini naš abiturient nikakor ne izpričuje. To pač mora priznati, kdor je imel priliko, ogledati si — sine ira et studio — tak na njivi srednje šole dozorevajoči in na zadnje zreli klas iz bližine.

D a m j a n — to je večinoma portret bitja, ki je iz srednješolca postalo »akademik«. Damjan, ki pravi o sebi: »Človek se ziblje, kakor jadrenica na valovih, kadar vetra ni. Ziblje se, ne priziblje se nikamor. Sam Bog nebeški veči, kaj je v njegovi krvi.«¹

A Damjan ni sposoben za voditelja ne drugim ne samemu sebi. »Bessere Zeiten durch bessere Menschen«, ta izrek Herbartov je načelne važnosti. Zato pa socialni činitelji zahtevajo, da se srednja šola zavedi svoje odgovornosti napram družini, narodu, državi... Ne da bi se Damjan z zrelostnim spričevalom v roki prizibal iz njene veže! Ne, ptič S a m o ž i v naj izleti, prinašajoč iz gimnazije, realke ali njunih posestrim takšno »moč v samoti zbrano,« da

kedár se mu krila zganejo,
do tal se prikloni hrast,
oblaki narazen planejo
in meglâ se prekolje plast.

O. Župančič.²

¹ I. C a n k a r, Lepa Vida.

² Ptič Samoživ.

Pojmu »nadpovprečen človek« odgovarja vse drugačna vsebina, nego »kdor ima maturo«; pojem nadpovprečnik je do vrha poln tega, kar imenujemo osebnost. Nadpovprečen je tisti človek, ki je oblikoval svojo osebo ter tako našel samega sebe, t. j. tisti, ki je dvignil najboljše sile, kar jih je bilo vse vprek zakopanih v neoblikovani zmesi njegove samobitnosti.

Zato pa skušaj srednja šola iz gojenca napraviti »človeka in pol«. Iz te vsote veljaj polovica znanju, a celota »človeku«! Edino le znanje gojiti, samo po tem učenca presoјati, kaj zna v posameznih predmetih, to ni in ne more biti pravi cilj srednji šoli. Da mladeniču izbrusi um, v to je — v njega zrelejši dobi — poklicana univerza, tehnika ali katere druge vrste »visoka« šola. Srednja šola pa si vzami za nalogo, ustvariti iz gojenčeve osebe, ki je ravno v teh letih iz večine voljna kot vosek, človeka in skrbeti, da bo prej ali slej njeno torišče sicer zapustil v žepu s papirnatim potrdilom »zrel za obiskovanje vseučilišča, oziroma tehnike,« a tudi z živim geslom v srcu:

Vergiss dein Ich ; dich selbst verliere nie.
Nichts Grösseres konnt' aus ihrem Herzen dir
die reiche Gottheit geben als dich selbst.

Herder.

Iz učenčeve osebe ustvariti osebnost, to se mi zdi stremljenja vreden cilj srednje šole; ne družbi, narodu, državi.... za bodoče voditelje podajati šablonskih povprečnikov, ki bi se, v par vednostih »zreli«, pokazali v življenju »na tleh brez tal«, temveč cele ljudi, ki so za visoko šolo življenja pripravljeni z vsemi naj-

plemenitejšimi močmi svoje osebe. »Kopf, Herz und Hand!« je bil vzgojni Credo Pestalozzijevega genija; a mi se mu po naše odzovimo:

Le tisto omiko jaz štejem za pravo,
ki voljo zadeva, srce in glavo —
vse troje!

S. Gregorčič.

4. Volja in moč.¹

Dass du nicht kannst, wird dir vergeben ;
Doch nimmermehr, dass du nicht willst!

Ibsen (Brand).

»Močni človek hoče to, kar zmore, in zmore, kar hoče«, poudarja E. Horneffer, urednik Münchenskega časopisa »Die Tat«, v svoji lepi in branja vredni knjigi »Wege zum Leben.«²

Da imamo mi Slovenci v velikih trenutkih, ki jih je sedanost polna, takih ljudi, ki bi hoteli to, kar zmorejo, ali ki bi tudi zmogli to, kar hočejo! Ko bi vsaj mladi zrod nudil garancij, da jih dobimo za velike trenutke bodočnosti!

Mladina, naša jeunesse dorée! Človek mora silniti: »Kdor te ljubi zdaj, ljubiti mora s črnim gnevom v duši!«

Naš mladi rod »ne čuti v sebi volje in moči«; častnih izjem je bore malo opaziti. Zares žalostno je, ako gedaš, na kakšen način preživi nemajhen del naše študirajoče mladine sredi tako sila resne dobe, kakor je naša, svoj prosti čas, in sicer prav tisti del, ki bi naj pozneje iz njega prišli voditelji našega ljudstva.« (F. W. Foerster).

A kdo bi tu vrgel kamen, kdor ve, da

smešna krinka, opičji obraz —
to mladine vzgoja je pri nas!

¹ Deloma iz mojega članka »Vzgojeslovne novine« Pedagoški Letopis S Š M, XI. (1911) str. 4—20.

² Založil W. Klinkhardt, Lipsko, 1908.

Ad vocem »vzgoja«! Kaj je — vzgoja? Človek bi rekel, da je jedro tega, kar ima besedni izraz »vzgoja« v mislih, samo prekipevajoče življenje (vz = kvišku; gojim = pitam, lečim, večam življenske sile, kopičim energijo). Vzgojati bi torej pomenilo: dvigati; in to je vse nekaj drugega kot delovanje naših šol. Vsaj o srednji šoli, ki se rada imenuje »vzgojna« (Erziehungsschule), moramo reči, da danes le uči, t. j. v duševnost mladega bitja tlači kakor v meh razne znanosti, ne vpoštevajoč njegove osebe; vzgojitelj pa mora sleherno mladiko svojega početja »vcepiti« v divjak gojenčeve osebe, da se bo tam prijela, ga prepojila s svojimi žlahtnimi sokovi in da se iz obojice razvije močna celota — osebnost.

Vprašajmo se sedaj: mari dviga oče, ki pošilja sina v šolo, da bi mu, ko doraste, ne bilo treba »delati«; ali mati, ki da hčerko »učiti«, da dobi »izpričevalo«; ali glavo v rokah noseči in »petice« sipajoči profesor; ali tisti duhovitež, ki noče biti »rodoljubar«, »solzar«, »narodnjakar« ...? Kdor ne dviga tistih moči, ki tičé v osebi, ta ne vzgaja!

Ali samo moč (= das Können, potentia) še ni vse. Cankar jo res da v visokih ditirambih povzdiguje do nebes¹; toda njegovi »pesmi jaz zoperstavim pesem« — volje. Po Cankarjevem mnenju je »pametno in moško« ravnal tisti petošolec, ki se je utopil, ker se mu ni posrečila šolska naloga iz matematike in je prišel do spoznanja: wollen heisst nicht können. — Na vprašanje, kaj je bistvo pojava, ki mu pravimo moč, še ni teoretičnega odgovora²;

¹ Volja in moč. Založil L. Schwentner. V Ljubljani 1911.

² Kolikor morem presoditi, je edina študija te vrste monografija ljubega mi znanca K. Loewensteina: „Über

a toliko bi se dalo reči, da je moč posameznikova nekaj od njegove volje docela nezavisnega, dočim mora ta ali drugi akt hotenja vpoštevati moč, ki jo daje na razpolago oseba hotečega »jaz«. Tvoja moč je neke vrste kapital, ki ž njim razpolaga tvoje hotenje v to ali drugo svrho. In kaj je za uspešni promet važnejše: kapital ali disponent? Za uspeh je pač treba — obojega!

Kaj bi rekli danes o inženirju, ki je gradil, gradil, v nedogled gradil ogromno tovarno za izdelovanje vseh mogočih in nemogočih reči, pa je pri tej graditvi brez konca in kraja pozabil na — motor! Tak, za znamenja časa slep, za glasove o postulatih življenja gluh graditelj je šola naših dni, ki kar na slepo grmadi babinloski stolp intelektualne izobrazbe ter ob tem početju docela prezre, da je motor življenja — volja, hotenje, strem-ljenje.

Kaj pomeni za človeka volja v toku življenja, to boš, kakor svojo podobo v zrcalu razbral iz knjige, ki jo je nedavno tega z brezprimernim uspehom obelodanil ameriški pisatelj Svett M a r d e n pod naslovom »Pushing to the Front or Success under Difficulties.«¹ Jaz sem s težkim srcem odložil to knjigo, prevzelo me je čustvo disharmonije. Mi v šoli »učimo« in nato izprašujemo, zopet učimo in zopet izprašujemo dan na dan in leto za letom, kakor v začaranem krogu. Zaverovani v svoje »delo« ne slišimo visoke pesmi o življenju, ki jo izsleditelji novih

den Akt des Könnens und seine Bedeutung für Praktik, Didaktik und Pädagogik.“ (Zeitschr. f. pädagog. Psychol. und experimentelle Pädag. XII. (1912), št. 7/8.).

¹ V nemščino pod naslovom „Wille und Erfolg“ prevedla Eliza B a k e.

vrednot na ves glas pojo že pol stoletja — Darwin in Schopenhauer in James in Wundt in Nietzsche in Tolstoj in Bergson ... v mednarodnem zboru to- in onkraj oceana: Princip življenja je hotenje in hotenju sledeče dejanje.

Kakor v posmeh našemu početju se glasi ta pesem, v posmeh nam, ki za ceno silnih količin intelektualne energije v svoji šoli izkujemo — »Kinderwillen in Männerleibern«! Naš mladič z zrelostnim izpričevalom v roki in klobukom po strani se mi zdi kakor bolj ali manj imovit trgovec brez prakse in vsled tega brez samostojnega preudarka. Glede belih vran izmed naših »zrelih« pa je moderna šola čisto nedolžna: ta ali oni posameznik, ki prihaja iz srednje šole z disciplinirano voljo, si jo je izšolal s a m, ne da bi ga šola pri tem podpirala, večinoma, bi rekel, še v boju s t o š o l o in z njenim ustrojem.

»Vzgoja volje, sistemna vzgoja volje!«, to geslo si bo morala vsa, osobito pa še oficielna pedagogika zapisati za ušesa, sicer pojde prej ali slej življenje čez njo »na dnevni red«. »Učitelj, ki le znanosti vtepa, je rokodelec; učitelj pa, ki goji značaj, je umetnik.« (Parker).

A v čem obstoji bistvo, pomen, zakonitost ... volje?

Volja.¹

Hoteti, pravijo, je moči. Toda to je le pod dvema pogojema res: prvič, da hočeš edino to, kar je dosegljivo, drugič, da u meš hoteti. Hotenje namreč, ako naj kaj doseže, ne sme biti edino le napor tvojega duha, neka vrsta samotvorne napetosti tvojih živcev; take vrste hotenje lahko porabi vso svojo energijo brez uspeha ter se ob postavljenem cilju razbije.

H. Bernheim.

Ni nam pač znano, kako raznovrstnih pripomočkov nudi psihologija, ki bi z njih uporabo zlahka postal to, kar hočeš biti.

J. Payot.

Neutemeljeno bi bilo domnevanje, da, če vem, kaj je prav, bom že radi tega to storil, kar sem spoznal za prav.

J. Dewey.

Veliki ljudje hočejo, a drugi hočejo le hoteti.

Kitajski pregovor.

¹ Temelj poglavju „Volja“ tvori moj spis „Volja in dejanje“.

1. Vsebina pojmov: »hočem, počem«.

Vprašanje, ali in na kak način je možno vzgajati — svoje in tuje — hotenje, tvori problem iz tako imenovane uporabljene psihologije. Če pa je istina, da le tisti gospoduje čez svojo naravo, ki jo upošteva, tedaj na to vprašanje ni mogoče odgovoriti, ako si nisi na jasnem o bistvu »volje« in nje temeljnih zakonih.

Sicer jedva preteče teden, ki bi ne prinesel študije, monografije, brošure ali debele knjige o psihologiji volje — osobito treba občudovati plodovitost autorjev o poglavju »svoboda volje« —, ali vendar »volja« zdaleka še ni v tej meri obdelana kot »intelekt«; o psihologiji volje moramo namreč reči, da je dolgo bila prava pastorka na torišču psihologičnega izsledovanja. In kako pisan mozaik tvorijo nazori o bistvu hotenja med psihologi, je pokazal Külpe.¹

Izmed tozadevne psihologične literature se mi za naše vprašanje predvsem zdita aktualni Pfänderjeva »Phänomenologie des Wollens in Achovi »Über die Willenstätigkeit und das Denken«² pa »Über den Willensakt und das

¹ Die Lehre vom Willen in der neueren Psychologie. I., II. (V Wundtovem zborniku „Philosophische Studien“, V., str. 179 in 381).

² Skrajšano citiram: Ach I.

Temperament¹. Pfänder, ta precizni in jasni mislec, v svojem veledelu po intro- ali prav za prav retrospektivni metodi analizira »pojave« volje. Ach pa je nastopil — na tem polju precej trnjevo — pot eksperimenta, ki ji je načelo: »določiti zakonite zveze med pojavi ter izslediti rezultatov splošne vsebine«.

Vsakdanja govornica rabi celo vrsto izrazov, ki jih povprečnik utegne istovetiti s pojmom hotenje (= hočem, nočem), a ki jim za znanstveno rabo treba strogo opredeliti pomen. Evo peščice takih konkretno porabljenih izrazov:

Bolnemu prijatelju želiš zdravja; v tujini na sv. večer za hrupeniš po domačem krovu; z bedakom se nočeš prepirati; razgret se upiraš vabljivi skušnjavi čaše ledenomrzlega piva; vsiljujoče se ti neprijetne misli se braniš na vse kriplje; upravičeni prošnji siromaka skušaš po svojih močeh ustreči; kot človek zahtevaš človeških, kot državljan državljanskih pravic; i ti bi rad slišal novo skladbo, o kateri si pravkar čital navdušeno oceno; po dolgem premišljanju si se končno odločil za bodoči stan; na postaji motriš družbo turistov v polni opravi in tudi tebi, čeprav morda nisi hribolazec, se za hoče »visoko vrh planin«; gotovo si se že sam na sebi uveril, da »moč neizmerna je sklep,« ako si za trdno sklenil, da hočeš biti »mož jeklen«; prizadevaš si večkrat, spomniti se na to ali ono letnico, ime...; kadar te je volja, ti sleherno delo gre urno od rok; kot ud človeške družbe boš pač stremil za vseobčimi cilji človeštva. Etc.

¹ Skrajšano citiram: Ach II.

Želja, hrepenenje, izbegavanje, težnja, sklep, zahtevanje, upiranje ... in hotenje so duševni dejji, ki za nje rabimo skupno ime: *stremljenje*.

Hotenje je torej neke vrste *stremljenje*, ki pa se ne morda šele po svoji jakosti, marveč že kvalitativno razločuje od želje, hrepenenja, prizadevanja, upiranja. In sicer so za hotenje značilna ta-le svojstva.

1.) Moraš biti uverjen, da ti je mogoče to, po čemer hoteč stremiš s svojim dejanjem uresničiti. Lepo vreme na pot v planine si boš pač želel, nikakor pa ga »hotel«. Kajpada sledi iz omenjene določbe, da ti je le bodoči doživljaj možno hoteti; a — *facta infecta fieri non possunt*.¹

2.) Vsakokratno hotenje cilja je istočasno² i hotenje lastnega dejanja kot sredstva v svrhu, da dosežeš to, po čemer hrepeniš. Če hoče vrana piti, mora s hrasta iti, prav dobro uči ljudska modrost narodne prislovice. O Rockefellerju pravijo, da je že iz mlada hotel postati najbogatejši človek na zemlji. In postal je, ker je zaeno hotel i vsa sredstva, ki so kot edina pot vodila do daljnega cilja. Slavni severoamerikanski državnik in človekoljub je izrekel zlate besede: »Ako kdo pride in vam reče, da pelje druga pot do blagostanja nego delo in gospodarstvo, zapodite ga; tak človek je slepar!«

3.) Hoteč kak doživljaj kot cilj svojega hotenja, hočeš zaeno vse tisto, kar smatraš za neobhodno spojeno z uresničenim ciljem. Prekrasen primer:

¹ Kar je, to je!

² Kajpada istočasno hotenje cilja pa k temu cilju vodečega dejanja vsebuje dvoje aktov hotenja, ki jih je vselej takrat zlahka razločiti drugega od drugega, če cilj hočem rad, dejanje pa nerad (ko n. pr. *nolens volens* kaj storim).

Kako
bit' hočeš poet, in ti pretežko
je v prsih nosit' al pekèl, al nebo!
Stanu
se svôjega spomni, trpi brez miru!

Prešeren, Pevcu.

Kakor pojem ‚h o č e m‘, istotako treba za eksaktno uporabo natančno določiti i pojem ‚n o č e m‘ ter ga zlasti opredeliti sproti pojmom: se upiram, odklanjam, črtim, se branim in sličnim. »Volja se namreč javlja zdaj kot moč zdaj kot odpor. Radi tega izvrši človek z njeno pomočjo toliko in tako velikih del in prav tako se, oprt na njo, ubrani te ali druge bolečine. To svojstvo volje si lahko misliš kot neke vrste dvigalnik, ki na eni strani dviga, na drugi pa se upira.« (Billiod).

Psihični pojav ‚nočem‘ nikakor ni nebivanje, manjkanje pojava ‚hočem‘; istotako s tem, da nočem česa, ni še rečeno, da hočem kak negativno določen cilj. ‚Nočem‘ je svoje vrste stremljenje ter stoji v istem razmerju do pojmov: odklanjam, se upiram..., kakor ‚hočem‘ do pojmov: želim, hrepenim, si prizadevam... Zato pa veljajo za psihični akt ‚nočem‘ iste značilne lastnosti (sproti pojmom: odklanjam, se upiram...), kakor za ‚hočem‘ (sproti pojmom: želim, hrepenim, si prizadevam...). In te značilne lastnosti se dajo tako-le formulirati:

1.) Moraš biti uverjen, da ti je mogoče nastopek tega, česar nočeš, s svojim dejanjem zaprečiti. Neozdravljiv mlad bolnik jadikuje, da še ne bi rad umrl; nikakor pa — vsaj dokler je pri zavesti — ne bo rekel: nočem umreti! Kajpada je tudi tvoj ‚nočem‘ obrnjen le na bodoče doživljaje.

2.) S tem, da nočeš cilja, nočeš tudi lastnega dejanja, ki kot sredstvo vsebuje pot do cilja. Kako neki bi hotel do šestih ležati, če nočeš zamuditi vlaka, ki odhaja zjutraj ob šestih!

3.) S tem, da nočeš kakega doživljaja, nočeš ob enem ničesar, kar smatraš za neobhodno spojeno s tem doživljajem. Tako n. pr. zahteva ljudska modrost, da, kdor ne dela, naj ne je! —¹

¹ O značilnih lastnostih pojmov ‚hočem‘, ‚nočem‘ gl. Pfänder, *Phänomenologie des Wollens*, str. 83—111.

2. Cilj hotenju; hotenje — psihična prva.

Kakor drugi psihični dejji (zaznavanje, mišljenje, čutenje ...), tako ima tudi sleherni akt stremljenja svoj predmet; kdor se spominja, ta se spominja nečesa; kdor posluša, ta posluša nekaj; kdor čuti, ta čuti nekaj; in kdor želi, hoče, se brani, noče ..., ta želi, hoče nekaj, se brani nečesa, noče nečesa, čeprav morda v posameznih slučajih to, za čemer stremiš, ne leži kar tako »na dlani«. Človek, ki »ne ve, kaj hoče«, ni tako redek — in niti zdaleka ne vselej kakšno anomalijo vsebujoč — pojav! Prešeren je očital za ilirizem navdušujočemu se Vrazu, da »lákota dnárja, časti vléče pisárja drugám«; ali najbrž je Vraz bil v dno duše »prepričan«, da je prijateljevo očitavanje neosnovano. Za »idealom« stremeči umetnik, znanstvenik, zaljubljenec ...¹, »domovini« služeči politik. Žurnalist hoče vsekako biti le »čuvar javne morale«, bankir je o Božiču položil 100 K »za kurjavo mestnim ubožcem.«

Predmet posameznega stremljenja, torej to, kar želiš, po čemer hrepeniš, kar hočeš, česar se braniš, čemur se upiraš, česar nočeš ..., se imenuje cilj stremljenju.

Način pa, kako poedina psihična dejstva dojemajo svoj predmet, ni vsem en in isti. Dočim n. pr. od daleč zroč sočnato zelen gorskega pašnika ali diveč se klasični sliki stojiš predmetu, ki se ti po njem »pase« oko in ki ti

¹ Gl. S c h w a r z, Psychologie des Willens, str. 188—190.

»vzbuja« raznolika čustva, v psihičnem oziru bolj ali manj pasivno nasproti in predmet takorekoč poseza v tvojo duševnost, se tvoja psiha n. pr. zaznavajoč idejo globokega poema, doumevajoč etično, estetično, ekonomsko ... vrednoto, predočujoč si kompliciran aparat za eksperimentalno-psihologične svrhe in osobito tvoreč si svojo »sodbo« o tem ali onem, nahaja v primeroma tvornem stanju ter zaznavajoč, čustvujoč, predočujoč, sodeč takorekoč zdaleka duševno meriš na predmet, skušajoč ga kolikor mogoče »pogoditi«. Še bolj potencirana pa je ta duševna tvornost spričo aktualnega stremljenja v tvoji duševnosti; saj se želeč, hrepeneč, hoteč, zathevajoč, hlepeč ... skušaš rekel bi duševno približati predmetu svojega stremljenja, upirajoč se, črteč, braneč se ... pa se od njega oddaljiti.

Ker pa nobeno izmed psihičnih dejstev, kakor so občutenje, zaznavanje, predočevanje, mišljenje, čustvovanje, ... na ta način kot stremljenje ne dojema svojega predmeta, z nujnostjo sledi, da konkretni doživljaj, ki ga imenujemo stremljenje, — torej tudi hotenje — nikakor ni svota intelektualnih in čustvenih psihičnih dejstev, kar je zlasti trdila »asociacijska psihologija«, marveč da tvori jedro slehernega stremljenja psihična prvina, ki nima prav nič sorodnega z ostalimi psihičnimi prvinami in ki ji občutenje, zaznavanje, mišljenje, čustvovanje, koje navadno zalotimo v najožji družbi s konkretnim stremljenjem, tvorijo le neločljivo spremstvo. Skratka: sleherno stremljenje in potemtakem tudi hotenje je v svojem jedru — psihična prvina, ki se kot taka ne da definirati, ki ji marveč le doumeš bistvo, če — naknadno — obrneš pozornost na slučaje svojega živega stremljenja.

3. Dejanje.

Prazne čaše, srca puna,
manjše riječi, više čina,
tad će biti opet sretna
lijepa naša domovina!

R. Katalinić.

Ako se naj moja želja ali moje hrepenenje po čem izpremeni v hotenje, da bom upravičeno rekel: »hočem!«, tedaj mora mojemu stremljenju za ciljem paralelno teči stremljenje, da ta cilj z lastnim dejanjem uresničim. »Vselej, ko zares hočem doživljaj, ki sem si ga kot bodočega predočil, vsebuje to hotenje ob enem, da sem pripravljen, z dejanjem uresničiti pogoje, od katerih zavisi uresničenje tega doživljaja.«¹

Dejanje je sredstvo do cilja; kdor torej hoče cilj, ta hoče pač in mora hoteti tudi sredstvo, ki izključno vodi do cilja. Kajpada velja ta zahteva v polnem obsegu i za »notranje« dejanje. Če se hočem domisliti, kje sem že videl človeka, ki je pravkar stopil mimo mojega okna, treba, da hočem o tem tudi »misliti«.

Toda kaj je bistvo dejanja?

Skusimo na to vprašanje odgovoriti ob analizi konkretnega slučaja!

Ves popoldan sem presedel pri pisalniku, vtopljen v ne baš lahko umljiv znanstven spis; sedaj proti večeru pa

¹ Pfänder, Phänomenologie des Wollens, str. 86.

hočem ven na polje, da se v svežem zraku odpočijem od vsepopoldanega napora. Cilj mojemu hotenju je: odpočiti se v svežem zraku na polju. Ta cilj mi je dan, ko še sedim pri pisalniku, odloživši knjigo. In da svoj cilj realiziram, hočem vstati ter se napotiti proti polju; ker hočem cilj (= odpočiti se), hočem i sredstvo (= storiti pot na polje). A še predno krenem z ного, da bi se dvignil od pisalnika, doživim posebne vrste občutek: kakor bi se roke in noge v določeni smeri premaknile in kakor bi me nekaj dvigalo kvišku. To pa nikakor niso morda »kine-stetski«¹ občutki, saj še vedno docela mirno sedim; in tudi »vizualno«, t. j. s pomočjo očesa, si nisem nikakih kretenj predočil. To je namreč psihičen pojav, ki ga je Ach² eksperimentalno preštudiral ter mu dal ime i n t e n c i o n a l n i ³ občutki kretnje.

»Kot intencionalni občutki kretnje zaznamovani psihični pojavi so svojevrstni, specifični občutki, kakor jih često opaziš pred kretnjo, ki jo hočeš izvršiti, ne da bi se kretnja takoj uresničila. Tako n. pr. se pojavijo ti občutki — — spričo sklepa, če kretnja, ki bi se imela izvršiti, ni bila privajena ali če se zoper nje realizacijo pojavijo zapreke. Ti občutki določajo smer nameravane kretnje. Včasih so slabi, da jih je jedva opaziti in kretnja ne nastopi, včasih zopet so tako jaki, da se iz njih neposredno razvije kretnja. Prehod v kretnjo se tedaj izvrši nepretrgoma.

A nikakor ni treba, da bi kretnja nastopila tam, kjer se ti je pojavil nje intencionalni občutek; saj se ti n. pr.

¹ Gibni (κίνησις = gibljem, αισθησιμονία = občutim).

² Gl. Ach I., passim.

³ To ali drugo nameravano kretnjo izražajoči občutki.

— to uči izkustvo — intencionalni občutek kretnje kvišku, ki jo v prihodnjem trenutku izvršiš z roko, lahko javi v očeh, rami, palcu na nogi ...¹ A glede nastanka teh pojavov treba reči, da so intencionalni občutki kretnje najbrž centralnega in ne perifernega izvora.²

Eksperiment je dognal, da preizkuševanec celo v nepremakljivo pritrjenem prstu na eksperimentatorjevo povelje, naj pritrjeni prst premakne na desno ali levo, kvišku ali navzdol, zaznava intencionalni občutek kretnje v tej smeri. — In ni li morda to, kar človek često nakrat občuti kot moč v sebi »da bi vse zdobil«, — tak intencionalni občutek različnih kretenj?!

Intencionalnim občutkom kretnje — v gori omenjenem slučaju — slede vsakojake kretnje vsega telesa, ko se vzdignem ter korakam proti polju, kretnje, ki mi o njih poročajo kinestetski občutki.

A kateri izmed členov v nepretrgani verigi: »hočem (dovršiti pot) — intencionalni občutki kretenj — izvršene kretnje« ima pravico, nazivati se dejanje? Nobeden zase, edino le vsi zaeno! Dejanje tvori neločljiv kompleks, v katerem nepretrgoma druga v drugo prehajajo komponente: hočem (realizacijo cilja) — intencionalni občutek kretnje — izvršena kretnja.

Zato pa bi že ležalo na meji naše spoznatnosti morebitno vprašanje, v čem da obstoji bistvo tiste kavzalne medsebojnosti, na podlagi katere hotenju — pod danimi pogoji — z nujnostjo sledi izvršitev dejanja. Tudi v tem oziru velja, kar je Kant trdil o medsebojnosti telesa

¹ Gl. Ach I., str. 151.

² Gl. Ach I., str. 155.

in duha: »Dobro vem, da mišljenje in hotenje premika moje telo, toda tega pojava, ki je za me stvar izkustva, mi ni mogoče obrazložiti s sklicevanjem na kak drug pojav; zato ga pač zaznam, a razumeti ga ne morem. Da moje hotenje premakne mojo roko, to mi ni bolj umevno, kakor če bi kdo rekel, da bi to hotenje moglo še luno ustaviti na njeni poti; razlika je le v tem, da za ono vem, o tem pa mi moji čuti miso nikoli poročali.«¹

Nastati utegne vprašanje, moram li istočasno, ko hočem cilj, početi z njegovo realizacijo, t. j. mora li hotenje na mah slediti dejanje, ali temveč uresničenje cilja lahko i pozneje nastopi, ne da bi se pri tem izpremenil značaj hotenja. Je li to še hotenje, če n. pr. sedaj rečem: »Jutri hočem v gledališče!« Pfänder bi odločno odgovoril z da², dočim je n. pr. Meumann³ mnenja, da je dejanje neločljivo od hotenja, češ, kdor govori o hotenju, ki ni obenem izvajajoče dejanje, ta s takim izražanjem dela le zmešnjavo«. Kdo ima prav? Oba? Nobeden?

Poglejmo, kakšen neki je aspekt zgoraj kot dejanje reklamirane verige: »hočem (realizacijo cilja) — intencionalni občutek kretnje — izvršena kretnja«, če sedaj rečem: »Jutri hočem v gledališče in sicer v drugo vrsto!« Ni li celotni kompleks, ki smo ga prej imenovali dejanje, tukaj razbit na dva kosa: današnje hotenje in jutri izvršene kretnje?

Da vidimo!

¹ „Träume eines Geistersehers“. — Citiram po E. Wentscher, Der Wille, str. 47.

² Gl. Phänomenologie des Willens, str. 87.

³ Intelligenz und Wille, str. 188, 293.

Če mojim besedam: »Jutri hočem v gledišče in sicer v drugo vrsto!« res odgovarja stvaren pomen in če jih nisem izustil le »kar tako«, da z njimi prikrijem svoje prave misli, tedaj izražajo moje besede to-le: če hočem biti pri jutrišnji predstavi, moram jutri pred predstavo storiti pot do gledišča; še prej pa si moram oskrbeti vstopnico in prečitati naznanjeno dramo; a da bo mi vse to — od česar zavisi moj cilj — mogoče, je treba, da že danes, zdaj, t. j. v trenutku, ko hočem jutrišnji cilj, začnem hiteti z ostalim delom.

Tista, kajpada precej dolga veriga, ki spaja moj jaz s ciljem njegovega hotenja (= jutrišnjo predstavo) — kakor vidimo — ni nikjer pretrgana. Ker hočem jutri v gledišče, hočem danes prečitati dramo, zato vzamem knjigo; a še predno v istini stegnem roko, zaznavam v njej intencionalni občutek kretnje. Nato hočem po vstopnico, zato se napotim do blagajne; a še predno storim prvi korak, zopet intencionalni občutek dotičnih kretenj itd., itd.

Iz tega razmotrivanja sledi, da ima Meumann, poučarjajoč neločljivost hotenja in dejanja, v isti meri prav kakor Pfänder, ki trdi, da lahko danes »hočem« iti jutri v gledišče. Treba je upoštevati, da veriga, ki ji pravimo dejanje, lahko šteje večje ali manjše število členov, da je dejanje torej lahko cela vrsta posameznih naperjenosti,¹ ki ima vsaka za se svoj cilj in ki so vse celokupno obrnjene proti glavnemu cilju.

¹ O „naperjenosti“ („Einstellung“) gl. str. 58—60.

4. Ekonomija dejanja.

Do hotenega cilja vodi edino le pot dejanja. Ali pa je sploh cilj dosegljiv, o tem pouči človeka samo le izkustvo. Zakaj steza dete ročico za zvezdami?

Hm! Pravijo, da — *experientia docet, historia magistra vitae, Probieren geht über Studieren ...!* Toda običajno me pač lastno — in še v večji meri tuje — izkustvo le na splošno pouči, da do cilja y vodi pot dejanja x, ne da bi s tem bile določene i posamezne okoliščine, ki me lahko speljejo s poti.

Konkreten zgled! Zagrebčan hoče po poslih v Ljubljano. Neštetokrat se je že vozil po Južni železnici, toda vedno le v smeri proti Gradcu. Vsakokrat je, dosepevši na Zidani Most, reproduciral predočbo »dunajski« vlak, ki ji je pravočasno sledilo dejanje — vstop na dunajski vlak. A kako da i danes ne izvrši ravno iste reprodukcije, marveč da tvori asociacijo »Zidani Most — 'tržaški' vlak« ter tudi temu primerno vstopi? I no, boš rekel, ker hoče priti v Ljubljano!

Psihologični zakon, ki obvladuje ta in vse analogne položaje, je eksperimentalnim potem izsledil Ach in to ob frapantnih zgledih.¹

¹ Gl. A c h I., 188—190.

Ob »reakčnih¹ poizkusih« analizirajoč pojave volje je Ach eksaktno dokazal, da stavljen na ta ali oni način »reagiraš«, natančno določi tok psihofizičnih dogodkov. Da z dejanjem v istini dosežeš cilj in da ne kreneš s poti, v to ti pomagajo »determinirajoče tendence«² (ali »determinacija«), ki jih vsebuje predočba cilja ali tvoja »naperjenost«.

Pod pojmom »determinacija« ali »naperjenost« je umeti dejstvo, da je tvoj jaz, ki ga neposredno doživiš, obrnjen, naperjen proti določenemu cilju. Predočba cilja namreč vsebuje podzavestno učinkujoče vplive, ki določajo urejen in smotriv tok vsem psihofizičnim procesom, kojim tvori izhodišče predočba sredstva. Osebita se vse s predočbo sredstva započeto obnavljanje (reprodukcija) in druženje (asociacija) duševnih pojavov — pod vplivom determinirajočih tendenc — vrši v smeri proti cilju. Skratka: determinirajoče tendence povzročijo realizacijo cilja v smislu namena³, ker »povzročijo urejeni tok predočeb v mišljenju in dejanju.«⁴

Da ni imel prej omenjeni, v Ljubljano potujoči Zagrebčan cilja »pred očmi«, bi pač tudi tokrat, ko je trebalo prestopiti, reproduciral: »Zidani Most — ‚dunajski‘ vlak« ter se odpeljal v napačno stran; a zavedajoč se tokrat-

¹ „Reakcija“ (reago = se odzovem) v psihologičnem pomenu besede je „dejanje, čegar izvršitev se pričinja s tem ali onim dražljajem ter zaključuje s to ali drugo kretnjo.“

² Gl. Ach I., str. 187—249. — Z besedo tendenca je rečeno, „da bi se ta ali drugi duševni dogodljaj v dani smeri dalje razvijal ter končal s tem in tem izidom, ako bi izginili vsi nasprotujoči činitelji in vse ovire.“

³ Gl. Ach I., str. 210.

⁴ Gl. Ach II., str. 4.

nega cilja je asociiral: »Zidani Most — ,tržaški' vlak« ter vstopil v pravi smeri.

Dejstvo naperjenosti ali determinirajočih tendenc istotako izpričuje sledeči, tudi psihologiji vsakdanjega življenja dobro znani primer, ki ga omenja James¹ — in slično Levy² —: ko se skušaš spomniti pozabljenega imena, takrat si običajno pomagaš na ta način, da v duhu preletiš kraje, osebe in stvari, ki so bile v tem ali onem odnošaju s pozabljenim imenom. Toda včasih ves tak trud ostane brez uspeha; človek ima občutek, da čim bolj si prizadevaš, tem manj utegneš doseči. In tedaj rado pomore nasprotno sredstvo. Ne trudi se dalje in skušaj kaj drugega vzeti v misli! In za nekaj časa se ti ime »samo od sebe« pojavi v spominu, kakor da ga sploh nisi pozabil.

Praktični pomen determinacije se ti utegne v pravi luči pokazati, če si predočiš komplicirano verigo psihofizičnih členov, ki so v svoji skupnosti *conditio sine qua non* recimo v dosego političnega, umetniškega, etičnega... cilja. S tega vidika še le prav unemo, kaj se pravi: »Ljudem ne manjka moči, manjka jim volje«. (V. Hugo). Kaj je neki vzrok, da kdo govori de omnibus et quibusdam aliis? In temeljni zakon psihoterapije slove: »Vsaka predočba je v stadiju postanka se nahajajoče dejanje.«³ V istini »moč neizmerna je sklep!« (Koseski).

V svoji naperjenosti si torej vsakikrat obrnjen proti določenemu cilju; a to, kar te naperi, duševno obrne v gotovo smer, je lahko raznovrstnega značaja: namen,

¹ Die religiöse Erfahrung in ihrer Mannigfaltigkeit, str. 196.

² Die natürliche Willensbildung, str. 42.

³ Levy, Die natürliche Willensbildung, str. 16.

povelje, naloga, opozoritev, prepoved, načelo (maksima), sugestivni vpliv ...¹

Če z namenom, na ukaz ali prošnjo ... prvič izvršiš to ali ono dejanje, takrat se večinoma zavedaš, da si hotel dejanje, t. j. da se je tok psihofizičnih procesov pri tem izvršil v smislu determinacije ali tvoje naperjenosti. A čim večkrat realiziraš dejanje, tem bolj gineva ta zavest; dejanje se vedno bolj mehanizira, dokler se naposled ne izvrši do cela avtomatično.² Ko si se začel učiti klavirja, gosli, petja ..., si moral ob sleherni noti hoteti udariti pravo tipko, zadeti pravi primek na struni ali pogoditi pravi glas; sčasoma pa je — po enkratnem sklepu, da hočeš igrati — zadostoval pogled na noto in pravi glas, prava tipka ali struna je sledila »sama od sebe«. Povelje pri telovadbi ali na vojaškem vežbališču! Signali! Na ulici si nekoga pozdravil ter se še le naknadno zavedel, da je tvoj pozdrav veljal znancu, ki ga dan na dan srečavaš ob tej uri.

Avtomatično dejanje je torej prvotno hoteno dejanje.

¹ O neverjetno silnem vplivu sugestije gl. n. pr. knjigo ruskega psihiatra: *Bechterew, Die Bedeutung der Suggestion im sozialen Leben* — in *Levy, Die natürliche Willensbildung*, osobito str. 127—195.

² Gl. *Ach I.*, str. 230.

5. Motiv.

»Zakaj hočeš prav danes v gledišče?«, tako si vprašal tovariša in odgovoril ti je: »Ker hočem slišati ‚Prodano nevesto!‘ In da si še dalje vprašal: »Zakaj pa hočeš slišati ‚Prodano nevesto?‘«, bi bil tovariš najbrž v prvem trenutku osupnil nad »čudnim« vprašanjem ter ti morda osorno odvrnil: »Zato, ker hočem!«

Tvoj »zakaj?« prvega vprašanja po svojem pomenu ni istoveten z »zakaj?« v drugem vprašanju. V prvem vprašanju je »zakaj?« = zavoljo česa?, v drugem pa »zakaj?« = iz kakšnega vzroka? Na prvi »zakaj?« ti tovariš navede r a z l o g (ratio cognoscendi, πρότερον πρὸς ἡμᾶς, Erkenntnisgrund), vsled kterega hoče s r e d s t v o; na drugi »zakaj?« pa bi ti imel povedati, kaj je v z r o k (ratio fiendi, causa efficiens, πρότερον τῆ φύσει, Realgrund), da hoče cilj.

Razlog, vsled kterega vsakdo, ki hoče cilj, hoče tudi sredstvo do cilja, imenujemo m o t i v hotenju sredstva; in vsakdanje vprašanje, kaj ga (jo) je »napotilo«, »neslo«, »gnalo«... v tujino, smrt..., je vprašanje po motivu. Ker pa človek v normalnih odnošajih vsakokrat ve, vsled kakšnega razloga hoče dejanje (kot sredstvo do cilja), zato velja trditev, da — v k o l i k o r m e j e motiv napotil, sem se sam napotil.¹

¹ Gl. Pfänder, Phänomenologie des Willens, str. 98—104.

Hotenje sredstva je torej vsakikrat motivirano, to se pravi, vem mu za razlog. Kaj je motiv tekmovanju za tistih 20.000 frankov, ki jih francoska Akademija leto za letom prisodi kot nagrado tistemu Francozu, ki je spisal in objavil najboljšo knjigo v prosep npravstvenosti? In kaj je zmisel trditve, da »vsa vzgoja obstoji v umetnosti, hotenje mladega človeka trajno motivirati«¹

Kaj pa hotenje končnega cilja?

»Oprosti, ne pojdem, ker ne maram tam srečati tistega I.«, se je opravičeval prijatelj, ki sem ga povabil na nedeljski izlet. A na moje diskretno vprašanje, zakaj noče srečati tistega I., je prijatelj zmajal z ramami, češ: »Sam ne vem, zakaj ne!«

In skoro sem uverjen, da bo isti »Ne vem, zakaj!« odgovor, če te vprašam, zakaj hočeš biti pošten, ali če vprašam veseljaka, zakaj zbija šale, skopuha, zakaj skopari, umetnika po volji božji, zakaj hoče ustvariti kip, sliko, poem... Velezanimive so v tem oziru izpovedi umetniških genijev. Nemški pesnik O. Ludwig n. pr. izpričuje, da se ga nova snov polasti kakor bolezen, češ, »ko bi je ne mogel spraviti na papir, mislim, da bi me to stalo življenje.« Na veličasten način ponazoruje Fr. Levstik v svojem Umetelniku misterij umetniškega stvarjanja, očitujoč nam, kaj se godi v duši pesnika, slikarja, skladatelja... v trenutkih, ko se mu v duhu umetnina poraja. V stanju neke vrste mrzličnega nemira (ekstazi) se nahaja umetnik takrat, »zamaknjen v nebo«. V njegovi psihi delujejo v tistih hipih tajne sile, v njegovih prsih se širi in gublje. A kaj da povzroča to vzburkanost,

¹ Ra u c h b e r g, Politische Erziehung, str. 20.

tega umetnik sam ne ve. Misli so to pač in čustva, ki vro in kipé, dokler se v stvarjajoči fantaziji umetnikovi ne zlijejo v harmonično celoto:

Ko goni¹ te² z mesta, nemirno te ziblje,
kri bije v preozke bregove srca,
kaj širi se v tebi, kaj v prsih ti giblje,
povedati srce in um ti ne zna.

Hotenju končnega cilja ne najdemo razloga; hotenje končnega cilja ni motivirano. S tem pa še nikakor ni rečeno, da hotenje cilja ne bi imelo — vzroka.

¹ Skrivna moč.

² Umetnika.

6. Vzrok hotenju.

»Ako za čim stremim, ni treba, da cilj svojega stremljenja nazorno zaznavam kot predočbo, na katero merim s svojim stremljenjem. Nimalo ni tako, kakor uči asociacijska psihologija, da bi si namreč kaj najpreje predočil in da bi iz te predočbe prihajal učinek, ki določa tok duševnim procesom. Prvotno je namreč stremljenje; to stremljenje ima docela določeno prvotno smer in implicite, nenazorno, vsebuje določeni cilj. Cilj sam pa, kolikor ga zaznavam kot predočbo, je nekaj sekundarnega.«¹ Na vprašanje, ali ima s svojimi pesmimi zavedno tendenco, je O. Župančič odgovoril: »Človek stremi za raznimi cilji in jaz mislim, da je poezija sled te poti. Čisto zavedne tendence v meni ni.«² In francoskemu filozofu Bergsonu je princip življenja — volja, češ da človek nima uma v svrhu špekulacije, temveč v svrhu dela.³ (Izhodišče tej vrsti svetovnega naziranja, ki se — kot »voluntarizem« — danes vedno bolj razširja, tvori Kant, ki poveljuje »prvenstvo praktičnega razuma«,⁴ zavračajoč ob enem izključni intelektualizem starejšega racionalizma, kateri je edino le umu pripisoval vrednost).⁵

¹ Specht, Das pathologische Verhalten der Aufmerksamkeit, str. 59.

² Izidor Cankar (Dom in Svet 1911, „Obiski“, str. 77).

³ Na istem mestu, str. 76.

⁴ Praktični razum = stremeči duh.

⁵ Gl. Fr. Paulsen, Einleitung in die Philosophie (22. in 23. izd.), str. VII.

Precej paradokсно se glasijo te besede; toda mislim le za človeka, ki še do grla tiči v tistem »medicinskem materializmu«, oziroma modernem senzualizmu, ki le to priznava, »kar vidim, slišim, otipljem.« In tudi takega modrijana bi trebalo apostrofirati:

Pa ti tam, doktrinar votlook!
Res misliš, da sveta uganko
kot zajca vjameš v ozko zanko?
Poglej odtod, kak je svet širok!

O. Župančič.

Ali se tak ekstremen senzualist ne postavi večkrat sam na laž. n. pr. s stavkom: »Nekaj mi manjka, nekaj bi rad, a sam ne vem, kaj!«? Saj vendar te besede ne izražajo nič drugega, nego: stremim za ciljem, ki ga ne zaznavam kot nazorno predočbo. »Mislim, da ni vselej živo predstavljanje, temveč čestokrat le potreba snovi, nedoločen gon k izlivu stremečih čustev, kar ustvarja navdušujoča dela.« (Schiller Körnerju¹.) Iskanje »novih poti« v umetnosti! »Slepa« volja do oblasti, ki jo očitujejo nektere osebe! In pač malone sleherni smrtnik stremi »iz vse duše,« »nad vse« za »ciljem svojega življenja«. Toda bo li vselej tako lahko i reči, kaj je ta »življenja moj' ga magistrale«? Ali uspeh, misel, tuja sreča, Bog...? — Zgovornega gradiva v tem oziru nudijo avtobiografije in »spomini« velikih mož, osobito še dela umetniških genijev, ki so od božanstva prejeli dar »zu sagen, wie ich leide.« Eden največičastnejših zgledov, kar jih pozna svetovna literatura, je Prešernov »Sonetni venec«.²

¹ Po E. Wentscher, Der Wille, str. 91.

² Kopicio interesantnih zgledov podaje Schwarz, Psychologie des Willens, str. 174—177.

Da v istini človek vsega, »kar je,« ne dojme izključno z razumom, o tem nudi vsakdanjost dovolj dokazov.

Stopivši prvič v tujo hišo se zavzamem, češ, kako prijazno stanovanje, še predno sem opazil in sploh opazoval vse posameznosti njegove; novi znanec je napravil name vtis resnega, mirnega človeka, čeprav sem ž njim jedva dvakrat izpregovoril; ta ali ona slika, melodija, pokrajina, drama... mi silno ugaja, dočim mi miljé tvoje družbe ni všeč, zakaj vse to — sam ne vem! Kolikokrat je človek »dunch Mitleid wissend«!¹ Ali: »Z očmi svoje ljubezni je videl domovino tako bistro in razločno, kakor je poprej ni videl z bedječimi očmi.«² In Pascal³ pravi: »Srce doumeva božanstvo, ne razum. Ključ do vere je ta-le: srce ti je dovezetno za Boga, ne pa razum.« — Kaj izpričuje glasnik božanske umetnosti z verzi:

Kje domovina si? Ali na poljih teh?
Še pod Triglavom, okrog Karavank?
Ali po plavžih si, ali po rudnikih?
Tu? Preko mórja? Ali ni ti meja?
Slutim te, čutim te. — —

O. Župančič (Duma).

Ali v vseh teh — in analognih — slučajih ne dojemem nečesa? Vsekako! Tukaj dojemem — estetične, gospodar-
ske, logične, politične, religiozne, etične, »personali-

¹ Fr. W. Foerster, Lebensführung, str. 61.

² I. Cankar, Troje povesti.

³ Gedanken (Pensées), II., str. 145.

stične«¹ ... vrednote. Kajpada vrednote ne zaznavam z očesom, ušesom, nosom, s prstom, marveč jo — čutim. »Šel sem nekoč mimo kmečke bajte, čisto navadne siromašne bajte, pogledal sem jo in sem občutil: tukaj domujejo srečni ljudje! V tistem trenutku začujem otroški smeh in sem bil vesel svoje potrjene modrosti.«² — O pravilni rabi dovršnika in nedovršnika »vzklika« Nestor naših slovenistov o. Škrabec: »To mora čutiti, kedor ima za take razločke nepokvarjen čut. Ali vsaki ga nima, in tudi kedor ga ima, se lahko da premotiti, ker mu nihče ni povedal, da more biti v enem primeru prav, kar je v drugem napak.« — Zli duh Gripo v Jurčičevi tragediji Tugomer se na račun stare kneginje Vrže tako-le obrege sam proti sebi:

V tej starki sam peklenski duh sedi,
pol slepa, menim, niti me ne vidi,
a vendar čuti vrag, ki ga imá
v kostéh prastarih, da jaz nisem mož,
kateri se dozdevam drugim vsem.

In narodnost skuša francoski publicist Pelissier na sledeči način definirati: narodnost je skupina ljudi, ki pripadajo družabno, duševno in moralno drug k drugemu in ki imajo čut, da pripadajo k tej svoji narodni celoti, k tej svoji narodni enoti.

¹ Občudujoč n. pr. Dantejevo fantazijo, Tolstega globokoumnost, Napoleonovo energijo, Sokratovo modrost, Vrazov idealizem, Kristusovo človekoljubje . . . (Gl. H. Gomperz, Über Persönlichkeitsbewertung. „Archiv für systematische Philosophie“, XV., str. 543).

² Cankar, Don Alfonso.

To aktivno, intencionalno¹ čustvovanje treba strogo ločiti od neke vrste pasivnega psihičnega stanja, ki ga istotako imenujemo čustvo in ki je značilna lastnost mojega jaz, kadar mi kaj ugaja ali ne ugaja. Čutiti, t. j. zaznavati, dojeti n. pr. vrednost ugodno ležečega stavbišča, mu pripisovati ceno, ni isto kakor se naslajati recimo ob misli, da je to stavbišče moja last. To načelno razliko med intencionalnim čustvom kot našim rekel bi orodjem za dojetanje, zaznavanje vrednot pa čustvom ugodja-neugodja kot »veliko raznolikostjo načinov, kako se psihični subjekt počuti, kadar kaj občuti, zaznava, se česa spomni, si kaj predoči ali kaj spozna«², so docela prezrli avtorji, ki sicer na ves glas poudarjajo ozko vez med čustvom in stremljenjem (Payot³, Ziegler⁴, Witasek⁵, Elsenhans⁶ ...) —

Čuteč vrednoto, dojemem, zaznavam to vrednoto; a to čustveno dojetanje — je docela različno od intelektualnega, »teoretičnega«, kjer se pojavljajo občutki, zaznave, predočbe, mišljenje. Res, da mi je naknadno mogoče, dojeto vrednoto s pomočjo razuma razglablјati ali različne vrednote med seboj primerjati, toda neizpremenjeno dejstvo ostane, da je intelektualni proces razglablјanja, primerjanja sekundaren pojav, ki mu prednjači zaznava te vrednote s pomočjo — intencionalnega čustva.

¹ Na svoj predmet obrnjeno in mi vsled tega o njem kaj sporočajoče čustvovanje. — Gl. Husserl, Logische Untersuchungen. II. del, V. pogl. zlasti str. 365—374.

² Pfänder, Einführung in die Psychologie, str. 244.

³ Die Erziehung des Willens, str. 66...

⁴ Das Gefühl, str. 305—341.

⁵ Grundlinien der Psychologie, str. 357.

⁶ Charakterbildung, str. 89, 108.

Če bi se ljudje znali opazovati, bi našli, da človek sploh svet v prvi vrsti dojema s »srcem« (ljubeč, črteč, čislajoč, odobravajoč, zavračajoč...) in še le na to z razumom: v kolikor pripisujem vrednost tej ali oni stvari, v kolikor je zbudila moj interes, v toliko jo — na to — vzamem za predmet svojim mislim. »Vsled čustva in vrednote pride predočba v zavest.«¹

In to svojstvo naše psihe utegne zadobiti principialen pomen, če vprašamo, ali morda ni *conditio sine qua non* za nastop stremljenja po kakem cilju — dojeta vrednota tega cilja. Jaz bi na to vprašanje odgovoril: da!

Odobranje, oziroma zavračanje vsebuje bistveni znak hotenja. »Samo vsled čustvovanja, ki temu ali drugemu dejanju — trajno ali pa le za trenotek — daje vrednost pred drugim, določuje predočba dejanja moje dejanje in nehanje. Le radi vrednote, ki jo čutim, si dejanje postavim za cilj.«² Le poslušajmo, kaj govore dejstva, vzeta iz globoke knjige življenja:

Ali si boš želel predmeta, ki ti je toliko zanj »kakor za lanski sneg,« ki ni vreden (!) »počenega groša,« »piškavega oreha«? Ali se ti bo zahotelo po družbi človeka, ki je za te »dim«, »zrak«? Kdor ti kaj očita, — vzklikne: »Kaj te je motilo!« Kdor se česa kesa: »Kam sem gledal?« Izložbe v trgovinskih oknih! Zakaj molimo: »Ne vpelji nas v izkušnjava!«?

In kaj je neki nagib našemu teženju za vzori, ki delajo človeka — človeka: za vzori resničnega, lepega, do-

¹ Ziegler, Das Gefühl, str. 338.

² E. Wentscher, Der Wille, str. 177.

brega? — Les grandes pensées viennent du coeur!¹
(Vauvenargues).

Kot umetniški credo slovejo besede: »Premišljeval sem časih o naši umetnosti in sem spoznal, da je vse postranska stvar in brez vrednosti, če ni ljubezni v srcu.«² Ljubezen in navdušenje so kreljuti, ki morda že pod težo usode klanjajočega duha vedno znova dvigajo v jasne višine, kajti — »pot je strma, cilj je lep.«³ (Prešeren, Gregorčič, Vraz, naši — in tudi inorodni — upodablajoči umetniki!)

Pač vrednote dojemajoče čustvo je slednjič tudi etična navdihovalka našemu hotenju na torišču, kjer postane »človek človeku bog«: na torišču pravičnosti, usmiljenosti in ljubezni do bližnjega. Res je, kdor ne pozna ljubezni, kdor se ni naučil »spoznavati s srcem«, ta ne pozna in ne more umeti herojstva etičnih genijev, ta ne »sluti«, kaj izražajo nesmrtni besede: οὗτοι συνέχθειν, ἀλλὰ συμφιλῆϊν ἔρουν.⁴ (Antigona). Ne znanje, marveč ljubezen je končno odrešila svet.

Na to stran velja o čustvu v celem obsegu: »Kam? so vprašala usta. — Srce je slutilo, kam.«⁵

Klasičen zgled iz našega slovstva, prava visoka pesen o ljubezni kot pogoju našim stremljenjem je Meškovo delo »Na Poljani«. (V ljubezni je življenje, v ljubezni je zmaga, v ljubezni moč sveta. — Ljubezen premore vse, daruje vse, žrtvuje vse. Ljubezen zmaga v vse

¹ Velike misli prihajajo iz srca.

² C a n k a r, Križ na gori. (Besede umetnika Mateja).

³ Na istem mestu.

⁴ Ne da bi sovražila, ampak da sočustvujem, zato sem se rodila.

⁵ C a n k a r, Za križem.

veke. — Propade in umre slednji dom, v katerem ne poznajo ljubezni, ker le ljubezen oživlja. — Etc.).

Nasprotno pa življenje uči, da »žalost in tuga je strupena kuga.«

A brezčutnost vodi v brezdelje in še dalje do pogubnega načela: »Kamorkoli, kakorkoli!«

Skratka: sleherno hotenje je kavzirano po — intencionalnem — čustvu; intencionalno čustvo povzroči, da volja hoče cilj. »Resnično je, da človek ne izvrši dejanja samo pod vplivom svojih predočeb, temveč vodijo ga čustva. Dejanje mora zanj vsebovati čar; zlasti pa, če gre za cel kompleks predočeb, za etičen pojem, se moraš zanj ogreti, postati njegov apostol. Pred etično predočbo včasih stojiš kakor pred žensko klasične lepote; nje božansko telo, nje elegantno držanje, nje grški nos te puste hladnega in ne boš se zaljubil. Toda ko si se nekoliko seznanil, opaziš na krasotici čarobno milino, bogate darove duha in srca. In sedaj je treba paziti!«¹ Ne misel, ne teoretično spoznanje², temveč intencionalno čustvo je gospodar hotenju. »Barva odločuje, ki ž njo obdamo stvari, ktere so nam enkrat namenjene.«³ — In potemtakem je tvoje hotenje »dosledni izliv tega, kar si dejanski v svojem najglobljem bistvu.« (E. Wentscher).⁴

¹ Dubois, Selbsterziehung, str. 95.

² Spinoza svetuje: Nec ridere nec lacrimari, sed intelligere! (Niti se ne smeji niti ne joči, temveč skušaj razumeti!) — Toda li opravičeno?

³ Feuchtersleben, Zur Diätetik der Seele, str. 133.

⁴ Der Wille, str. 187.

Spencer trdi, da čustva vladajo svet, in Goethe še več, češ: »Gefühl ist alles.« A direktna apoteoza intencionalnega, vso brezmejnost vrednot dojemajočega čustvovanja mi zveni iz besed: »Muzik, du öffnest Pforten zur Unendlichkeit.«

*

Tako torej vrednote dojema — dorastli človek. Toda velja li vse to v isti meri tudi o otroku? Iz marsikaterega ukrepa vseh tistih ljudi, ki imajo po svojem poklicu opravka z otrokom, bi se dalo sklepati, da je kaj takega pač samo ob sebi umevno. Znanstvenik pa si ne bo upal tega trditi, če ga je duševni razvoj otrokov proučujoča pedopsihologija uverila, da se v intelektualnem oziru otroška duševnost bistveno razlikuje od duševnosti dorastlega človeka. Etično mladinoslovje¹ (»ethische Jugendforschung«) t. j. veda, ki ji je naloga, proučiti etično naravo človeka in nje razvoj, pa tiči danes še v povojih. »Le tedaj, če temeljito proniknemo ves etični razvoj otroka, počasno rast etične zrelosti mladega človeka, razvoj njegovega etičnega spoznavanja in preudarjanja, njegovega etičnega čustvovanja in splošnih lastnosti volje, ki so potrebne za etično ravnanje, le tedaj nam bo mogoče, urediti etično vzgojo mladine, ne da bi storili ta ali drugi pogrešek, in osobito še ne da bi nedorastlemu človeku kaj prisojali, česar morda še niti ne more izvršiti.«²

¹ Ali „moralna pedagogika“

² Meumann, Die Untersuchungen der sittlichen Entwicklung des Kindes und ihre pädagogische Bedeutung. (Zeitschr. f. päd. Psychol. u. exper. Päd. XIII. (1912), 4. zv., str. 194).

Zato pa ima pričujoča »Srednješolska vzgoja« v mislih le zrelejšo mladino, ki se duševno približuje dorastlemu človeku, čigar psihično življenje nam, tudi glede etičnega čustvovanja, od dne do dne bolj razkriva — splošna psihologija.

7. Preudarjanje; odločitev.

Vzrok hotenju da je torej dojeta vrednota cilja! Toda ni li Medea s pretresljivim vzklikom živ protest zoper tako trditev, češ: »Video meliora proboque, deteriora sequor!«¹

Poglejmo!

Živinorejec bi svojo ekonomijo rad povzdignil na stopnjo »holandskega sistema«, ki ga je imel priliko občudovati v tujini. Zato preudarija: ali je ta cilj sploh dosegljiv v njegovih (krajevnih in gmotnih) odnošajih; s kakšnimi sredstvi bi se ta cilj dal najlažje uresničiti; kaj bi bila posledica, da ta cilj realizira (ali se n. pr. utegne investirani kapital obrestovati?), itd.

Kajpada se ob takem preudarjanju čestokrat treba obrniti do tuje izkušnosti:

Kam drži na desno cesta,
kam drži na levo pot?
Mož, povejte mi po skušnji:
kje se lažje ogнем zmot?

M. Valjavec.

Tako preudarjajoč prideš eventualno do zaključka, t. j. spoznaš, da je tvoj cilj v danih razmerah nedosegljiv. To spoznanje, preudarek, ali odgovarja resnici ali ji ne odgovarja; tertium non datur. Ker pa spoznanje, ki mu gre predikat »resnično — neresnično«, imenujemo teore-

¹ Vidim in odobravam, kar je boljšega, a sledim slabšemu!

tično¹ spoznanje, se i preudarjanje, ki mu je plod tako spoznanje, imenuje teoretično preudarjanje.

Ali v istini kaj hočem — in ne samo želim—, je torej odvisno od teoretičnega preudarka (kot ploda teoretičnemu preudarjanju), ki me je privedel do spoznanja, da je moj cilj dosegljiv, ki mi pokaže do tega cilja vodeča sredstva in posledice, ki so spojene z njega realizacijo. »Kdykoli jsme vítězili, dalo se to pokaždé více převahou ducha nežli mocí fysickou« (Palacký) velja o takem preudarjanju. Kdor pa hoče »z glavo skozi zid«, ne da bi skušal vestno preračunati vse, tudi bolj oddaljene činitelje, ki zlasti ob večjih nalogah prihajajo v poštev, ta »je podoben neumnemu možu, ki je sezidal hišo svojo na pesek; in ulila se je ploha in pridrle so reke in zapihali so vetrovi in udarili ob tisto hišo in padla je in njen pad je bil grozen.« (Ev. Mat. 7, 26—27).

Neobhodno pa teoretično preudarjanje ni za sleherni akt hotenja; saj n. pr. hoteč izvršitev vsakdanjega opravila že »tako« veš vse to, o čemer bi te poučilo izrečno teoretično preudarjanje. Njegova domena je vprvič hoteni cilj. »Ako ob navadnem času vstaneš in se oblečeš, ako ješ in piješ, ako vršiš vsakdanja opravila, takrat ti za vse te in ž njimi spojene čine večinoma ni treba posebne odločitve. Na podlagi dražljajev, ki prihajajo iz stvarnega položaja in tvoje duševnosti, se kar pojavi predočba dejanja, ki se naj izvrši, in dejanje res izvršiš. — — In vendar je sleherni izmed teh dejanj nekoč bilo hoteno; ko si se mu v otroški dobi priučeval, takrat je bilo treba zanj in za vsako posamezno kretnjo, ki spada k temu ali onemu kompliciranemu dejanju, in tudi za iz-

¹ Nasproti n. pr. intencionalnemu spoznanju vrednote.

govarjanje sleherne besede posebnega sklepa, kakor še sedaj moraš to storiti, če se hočeš izuriti v novi ročnosti ali umetelnosti ali se naučiti novega jezika«. (E. Wentscher).¹

Od teoretičnega pa je treba strogo ločiti praktično preudaranje, ki mi, ko je končano, kot preudarek naj pove, ali to, kar hočem uresničiti, zasluži pohvalo ali grajo. Drugače rečeno: praktično preudarjajoč želiš izvedeti, kateri izmed dveh ali več vrednot gre prednost. Na ta način preudariš vselej, ko se ti je odločiti med to in ono možnostjo.² Tako so n. pr. v naznanitvi zlate knjige »Wir jungen Männer!«³ čitati globoko resne besede: »Kakor rdeča nit se spolno vprašanje vleče skozi življenje mladeniča pred ženitvijo. Ni ga, ki bi se mogel izogniti odločitvi, jeli hoče biti konj, ki ga podi in goni divji jezdec, ali hoče biti marveč sam jezdec ter z mirno roko voditi uzdo. In za slehernika pridejo ure, ko usoda njegovega življenja zavisi od tega, ali si samega sebe obrzda v le enem trenutku.« — Mnogotero položajev v vsakdanjem življenju se svojim neizprosnim: »aut — aut«. Duševni boji! Heraklej na razpotju. Moderni Heraklej-abiturient. Mladenič v Stritarjevi alegoriji »Sreča, Poezija in Prešeren«.

Iz tega pa je razvidno, da vzklik »Video meliora...« ne le ne nasprotuje trditvi, da je intencionalno, vrednoto cilja dojemajoče čustvo gospodar hotenju, marveč celo govori njej v prilog. Na podlagi dojete vrednote namreč

¹ Der Wille, str. 71.

² Gl. Pfänder, Phänomenologie des Wollens, str. 119—120.

³ H. Wegener, Wir jungen Männer. Das sexuelle Problem des gebildeten jungen Mannes vor der Ehe.

pač zastremim po cilju, a s tem še nikakor ni rečeno, da hočem i sredstvo, ki vsebuje ključ do realizacije cilja. Še le ta moment pretvori pojem »zastremim« v pojem, »hočem«. Trivialna modrost grobega egoizma je ta odnošaj prav dobro dojela, češ: »Pil bi vsak hudič, plačal pa nič!« Ali pa moje zastremljenje po cilju, ki je samo ob sebi brez realizirajočih tendenc, preide v gore predstavljajoči »bodi«!, to pokaže še le odločitev kot rezultat teoretičnega ali praktičnega (ali obojega) preudarjanja.

Vsak začetnik torej uvažuj, da »tvoje dejanje nikakor ne zavisi od zgolj trenutnih dražljajev, temveč od odobravanja in odločitve, ki temelji v vsej tvoji osebi, od tvojega hotenja.« (E. Wentscher).¹

¹ Der Wille, str. 75.

8. Energija volje.

... se zažene, se pozneje vstavi
mladenič...

Prešeren.

Ali — in pod katerimi pogoji — se da uresničiti, kar hočem? Za zgledi, ki zgovorno izpričujejo, da doseženi uspeh čestokrat ne odgovarja nameravanemu, pač ni treba kdovekod stikati: lahko da uspeha sploh ni, ali pa se je uresničil drugače ali pozneje, nego si to nameraval.¹

Take neuspehe kaj rad spremlja refren: »Ne zmorem!«, »nemogoče!« Ali večinoma bi morali reči: »Jaz ne zmorem tega in tega — a kdo drug bi zmogel.«² Kajpada je velikokrat tista »moč«, ki je posamezniku nedostajala in ki ji je vsled tega treba marsikateri neuspeh postaviti v račun, to, kar imenujemo nadarjenost, talent, zmogljivost. Tej moči poje Cankar čast in slavo: »Tistega ni v meni, kar imenujejo moč. Tisoč misli je v moji glavi, tisoč ciljev pred mojimi močmi — nobene misli nisem vtelesil, nobenega cilja dosegel. Ležati len in zaspan na postelji pa sanjati o delu in zmagi — to je moje življenje.«³ Da pa nadarjenost sama še ne zagotovi us-

¹ Gl. Ach II., str. 5.

² Slučaji, kjer je »nemogoče« to, kar »nad (človeško) moč«, ne pridejo v poštev; kdo neki si bo n. pr. prizadeval, »sklatiti zvezdo z neba«!

³ Izpoved Mihe Jošta („Volja in moč“).

peha, to »molče trobenta« dolga vrsta tistih naših ljudi, ki so, žal, svoj talent zakopali. — Človeku naših dni ne primanjkuje toliko umskih sil, kolikor energije hotenja. Na nedostajanje trdne volje in ne na manjkajoči intelekt je naslovljena pač ostra — in upravičena — obsodba:

Er braucht's allein,
um tierischer als jedes Tier zu sein!

A kaj neki je energija volje? To naj pojasni sledeči zgled: Vrsta učencev je v telovadnici dobila nalogo, da izvede novo, malce težjo vajo. »Nekaj se jih pri izvajanju sploh ne potrudi, zato takoj omagajo; njih ravnanje se pač ne da imenovati energično. Drugi se impulzivno lotijo stvari ter se spočetka jako potrudijo; ko pa začutijo težavo, ko se n. pr. pojavijo bolečine v mišicah ali pa utrujenost, takrat prenehajo z izvajanjem. Tudi tem ne bomo prisojevali posebne energije, vzlic vnemi, s katero so šli na delo ter skušali doseči cilj. Energijo marveč očitujejo tisti, ki se ne poprimejo le vaje z naporom vseh sil, ampak jo tudi izvedejo brez ozira na težkoče; očitujejo jo tisti, ki se vedno znova izpodbujajo ter ne omagajo, čeprav so nastopili občutki neugodja, težeči za mirovanjem in koncem vaje. Ti-le slednjič dosežejo, kar so nameravali, ker je izpodbuda, ki prihaja iz njihovega smotrenega hotenja, močnejša in ob enem trajnejša od vseh težkoč, ki nastopajo druga za drugo.« (E. Wentscher).¹

Energija hotenja je potemtakem »izraz jakosti, ki ž njo stremiš za izbranim ciljem, in doslednosti, s katero ga skušaš uresničiti — vkljub pritiskajočim težkočam in časi dolgotrajnemu prizadevanju.« (E. Wen-

¹ Der Wille, str. 113.

tscher).¹ In trdnejša je tista volja, ki težje opeša ter se da težje premagati.

Vse možne — jako številne — stopnje, ki jih z ozirom na energijo očituje posameznikovo hotenje, si lahko predočimo v obliki preme črte, ki na enem koncu imej ničišče (n. pr. trenutki popolne rezignacije) in ki se v nasprotno smer raztezaj do skrajnosti (n. pr. ko človek zahrepeni po »brezmejnih ciljih«). Med tema krajnikoma se dado razporediti vse stopnje stremljenja od najslabšega do najsilnejšega.

a) Zgledi slabotnega hotenja: brezbriznost, malobriznost; neplodna deviza »kamorkoli, kakorkoli!«, naš »laissez aller«; skitalstvo in ahasverstvo, kakor ga srečujemo širom modernega leposlovja;² uspavajoče načelo: tako je delal oče, tako dela vsa fara in tako bom delal i jaz; kričači, širokoustniki, ki večno »nameravajo« in o katerih pravi sv. Jeronim, da imajo meč neprestano potegnjen, a nikoli ne udarijo; »šleva«, vetrnjak, vihravec, omahljivec, »ki je kot na vetru goreča sveča« (Fénelon); mobilium turba quiritum; ti, ki si se udal »v svojo usodo«; »pasivno stališče«; indiferentizem...

b) Zgledi trdnega, silnega hotenja: primerjaj učenca, ki je dolgo »praznoval« in se zdaj, ko mu voda sili v grlo, na vse kriplje začne »guliti«, s tovarišem, ki je ves čas zmerno, a sproti delal in ponavljal; »fruges consumere nati« pa ustvarjajoči duh; trudoljubnost, odločnost; mož besed in mož dejanja, ki reče: »Nám jest stálé žvanění o národnosti a vlastenectví už překonaným

¹ Der Wille, str. 114.

² Klasičen zgled iz našega slovstva je Cankarjev »Potepuh Marko in kralj Matjaž«.

stanoviskem« (Neruda); receptivna pa impulzivna »narava«; mehanično potekajoče hotenje kruhoborca in silna volja »tistih samotnih in močnih, ki sekajo nova pota v goščavo«, junaka v boju, ki je rekel, da »nemogoče« ni francoska beseda, junaka »z uma svetlim mečem«, ki mu je geslo, da ne quid falsi audeat, ne quid veri non audeat dicere scientia, junaka v odgovedi napram samemu sebi (modrijan, mučenik, svetnik...), mladeniča, ki — upravičeno — poreče:

Meni se hoče širokih ravnin
in svobodnega obzorja,
meni se hoče mogočnih višin,
vladajočih zemljé in morja.

O. Župančič.

Skoro nepregledna množica nians in »vsak si sam vtisne pečat svoje vrednosti; majhni smo ali veliki, kakor je pač naše hotenje«. ¹ A se li dá stremljenje, v prvi vrsti hotenje sleherne trdnosti dvigniti na višjo stopnjo, osobito do tiste sile, ki je potrebna recimo za izpolnjevanje tako brezpogojnih zahtev, kakor jih n. pr. stavijo etične zapovedi in prepovedi, t. j. uvidevanje, da

življenje — umno je stremljenje
do tja, kjer večna luč gori,
kjer človek, krona, ustvarjenja,
nad svetom vzvišeno stoji. ?

Nadson-Aškerc.

Ali se da opravičeno reči: »Hočem sploh stopnjevati svoje zmožnosti do zadnje višine, ki naj se razodene v delu?« ²

¹ Smiles (Gl. Marden, Wille und Erfolg, str. 39).

² O. Župančič — Izid. Cankarju (Dom in Svet 1911, »Obiski«, str. 77).

To je temeljno vprašanje pri vzgoji volje!

*

* *

Konkreten zgled! V družbi razumnikov se je pletel pogovor o akademičnih poklicih, posebe o njih ugodnih in neugodnih straneh: o sodniškem, duhovniškem, inženirskem, profesorskem, zdravniškem ... poklicu. Bil je — takrat četrtošolec — navzočen ter poslušal. Ob besedah »težak, a nad vse vzvišen je požrtovalni poklic zdravnika«, pa mimo njega švigne misel: »Kaj ko bi tudi jaz kdaj bil zdravnik!« In poslušal je dalje ... A drugo jutro se sam samcat zaloti ob željici, — prej ali slej postati zdravnik. Čeprav je bila le željica, tako rahla, da jo je jedva zaznal, vendar je ž njo bila v pepel zagrebena iskra, ki ne ugasne tako zlahka, marveč se o priložnosti razplamti v mogočen kres, samo da je prišla v dotiko s primernim netivom. In res! Čim dalje tem češče ga posečajoča misel o zdravniškem poklicu mu je postajala vsakikrat bolj dobrodošla, če je bil sam, a v družbi je rad pogovor zasukal tako, da so i poklici prišli na vrsto. In iz prvotne medle željice je zrastle krepka, vroča želja, ki jo je le stežka prikrival družbi. Duševni napor, bivanje v daljni tujini, gmotne ovire ... tako je često razglabljal. A nevesele misli te vrste mu plamteče želje niso zamorile, temveč ji še donašale novega goriva, ob katerem se je iz željice porojena želja polagoma razgorela v neutешljivo hrepenenje po daljnem cilju. »Pot je strma, cilj je lep!« Cilj pa mu je zažareval v vedno lepši luči in samo rahla domneva, da bi ga ne dosegel, je že bila mučna, zoprna. In nekega dne je — šestošolec — samemu

sebi rekel: »Hočem postati zdravnik!« in njegov »hočem!« je bil istoveten s — »fiat!«

Ta zgled in tisoč drugih iz vsakdanjega življenja priča, da se tudi le trenutna in šibka željica da raztegniti, ojačiti; tudi medlo, za sedaj še omahujoče poželenje se dá pretvariti v trajno voljo, ki ji v pravem trenutku sledi — možat sklep. »Tako iz semenca, kojega bi mravlja z lahkoto pozobala, vzklije dob, ki bo kljuboval viharjem.« (Payot¹).

¹ Erziehung des Willens, str. 51.

9. Izsleditve.

Vse socialno stremljenje in vse socialne uredbe so brez obstanka in brez vrednosti, ako ne temeljijo v osebnem čustvovanju posameznika.

Niebergall.

Tudi v vseh tistih psihičnih dejstvih, ki jih nazivamo s skupnim imenom »stremljenje«, velja vseobčji naravni zakon, da — ob danih pogojih — »iz malega raste veliko.«

Toda kako se da šibko, skoraj bi rekel za dosego cilja prekratko hotenje v toliko utrditi in raztegniti, da na svoji poti ne bo opešalo niti se dalo premamiti raznolikim zapeljivim glasovom? Odgovor: »Übung macht den Meister!« V to je treba — vaje! Nad vse kompetentem zgled nam podaje veliki poznavalec človeške duše in mojster volje — sv. Avguštin: »V dnu svojega srca sem rekel: ‚Kmalu, kmalu se zgodi‘. Rekel, sklenil. Kmalu bi bil storil in vendar nisem storil; a vendar nisem zopet zdrknil v prejšnje stanje, temveč sem stal čisto blizu ter malone omagal. Nato sem skušal vdruživ in skoraj bi bil pri cilju, kmalu bi ga bil dosegel in že držal. In vendar nisem bil pri cilju, nisem ga dosegel in ne držal; a tudi obotavljal se nisem med smrtjo in življenjem. Toda privajeno slabейše v meni je zmagalo nad nevajenim boljšim, in čim bliže je prihajal trenutek, ko

bi imel postati ves drug, tem večja groza se me je lotevala. A zopet vrgla me ni in tudi ne odvrnila, ostal sem v strahu in trepetu.¹

In angelji, plavajoč v višavah ter nesoč, kar je bilo nesmrtnega v Faustu, tudi nam pojo:

Wer immer strebend sich bemüht,
den können wir erlösen!

Pri tem pa vsakdo, komur je poverjeno utrjevanje tujega hotenja, kolikor le mogoče uvažuj, da »ne, ker je marsikaj težko, si ne upamo, temveč, da je (= se zdi) marsikaj težko, ker si ne upamo.«² Zato zlasti izpodbijaj morebitni ugovor vajenca: »Ah, je že prepozno«, »ne izplača se več«, »ni še tista ura, da bi se iz volje moč porodila, iz sanj resnica«,³ itd., kajti »nič ni neplodnejšega, nego je zgolj zanikovanje.« (Payot⁴).

Toda čeprav je vaja neprecenljivo sredstvo za krepjenje hotenja, vendar težišča pri vzgoji volje ona nikakor ne tvori. Razvijati, krepiti, utrjevati mi je pač mogoče edinole kaj d a n e g a; če hočem — svoje ali tuje — šibko in nezanesljivo hotenje do te mere razviti in utrditi, da bo sposobno, uresničiti tudi velike cilje, kakor so n. pr. »izpreobrnitev«, »prebujenje«, »novo življenje« ..., je najprej treba nastop hotenja tako ali tako povzročiti in najsí potem to hotenje očituje še toli embrionalno stopnjo! A kako sploh priti do vročega železa, ki ga naj potem prekujem v to ali drugo obliko? Kako

¹ Sv. A v g u š t i n, Confessiones, VIII., 11. pogl.

² Prim. kitajski pregovor: Če veš, kako, nobena reč ni težka; če je težka, ne veš, kako.

³ C a n k a r, Volja in moč.

⁴ Erziehung des Willens, str. 38.

zahoteti, četudi kar najslabotneje, ta ali oni cilj? — To se mi zdi najvažnejša točka pri vzgoji volje. Modrijan na prestolu svetuje ta-le recept: »Od tebe samega je odvisno, da začneš novo življenje. Premotrivaj le stvari od druge strani, nego si to storil do sedaj! Kajti prav to se imenuje: začeti novo življenje.«¹ — Te besede pa ne pomenijo nič drugega, nego: išči ter najdi vrednoto cilja!

A pot do kraljestva višjih vrednot (lepega, dobrega, resničnega) drži izključno le skozi samoto. In te poti ne smemo na noben način prihraniti tistemu, ki naj vzljubi ta ali drug nadvsakdanji cilj. Kdor zahoče kaj samo pod vplivom biča (šole, starišev, javne oblasti ...), tega hotenje je do skrajnosti nezanesljivo, ker v takem hotenju ni nič samoniklega, kar bi bilo pognalo iz vsega hotečega »jaz-a«, temveč le nekaj prilepjenega, kar prej ali slej odpade kakor posušeno barvilo z deske. Zato pa le premnog izmed naših abiturientov »koda dodje na sveučilište ili u život, na slobodu, odbaci sve verige i obično moralno propane, jer nema potrebne odporne snage, da se opire i bori protiv grijeha i napasti.«² Kajpada te poti v samoto ne smemo mlademu človeku le godrnjavo od daleč pokazati, temveč ga bo treba na njej spremiti pri meren košček.

Višja vrednota je torej otrok samote; tam jo je vzljubil vsakdo, čigar srce si je trajno osvojila. Slavni igralec Christians jo tako-le poveličuje: »Kako da se lotim nove, meni do sedaj tuje vloge? Najprej prečitam vso dra-

¹ Mark Avrelij, Premišljevanja o sebi.

² D. Trstenjak, Uzgoj čovjeka borca.

mo in nato se kakor šolarček svoje vloge učim na pamet. Ko tekst kolikor toliko obvladam, grem ven na polje ter ga ponovim. In takrat polagoma prihaja človek, ki tiči v ulogi, proti meni in vidim ga v maski, obleki, v opravi, v vsem, do frizure las in brade. Tudi njegov glas slišim. Tedaj pa začnem piliti; in vendar še vloge, kadar jo prvič igraš, ni zdaleka ne obvladuješ. To prinese navdih-njenje trenutka, ki je nekaj nepremagljivega.«

10. Ilustracije ob življenskih problemih mladega človeka.

Rad bi dal slovo alkoholu? Pa da ne moreš! To da je nad tvojo moč! »Proč z alkoholom!« je res da obrabljeno geslo, ki ne seže v dušo. Pa se zamisli za trenotek v trditev zdravnikov, da alkoholizem danes zahteva več žrtev kakor morilka jetika! Ali pa zbrano postoj pred znano sliko »L' alcool tue«. Stori tako večkrat, sam samcat! »Največji dogodki — to niso naše najglasnejše, temveč naše najtišje ure. — — Misli, ki prihajajo golobjih nog, vladajo svet«. (Nietzsche).

Hotel bi se iznebiti suženjstva svoje cigarete? Pa da ne gre in ne gre! Si li že kdaj slišal, da se med Slovenci na dan pokadi za več ko 30.000 K tobaka? Skušaj na tihem zračunati, koliko na leto! In ne samo to: dim iz petorice cigaret vsebuje 1 decigram nikotina, kar je za zastrupitev več ko dovolj! V koliki meri gineva na podlagi te zastrupitve gospodarska in živa moč naroda!

In še poglavje o spolni vzdržljivosti! Nemogoče, nemogoče! Tako se glasi tvoja sodba. Za zbrano premišljanje, kot prvo stopnjo do zmage, ti bodi kar najtopleje priporočena že omenjena Wegenerjeva knjiga »Wir jungen Männer!« In na to še sledeči moment:

»Imam vprašanje samo za te, moj brat; kakor svinec na niti vržem to vprašanje v tvojo dušo, da izvem, koliko je globoka.

Mlad si še in želiš si kdaj ženo in otroka. Toda vprašam te: si li človek, ki si sme želeti otroka?

Si li zmagovalec, krotitelj samega sebe, zapovedovalec svojim čutom, gospodar svojim čednostim? Tako te vprašam.

Ali pa iz tvoje želje govori žival in ubornost? Ali osamelost? Ali spor s samim seboj?

Hočem, da tvoja zmaga in tvoja svoboda koprni po otroku. Žive spomenike postavi svoji zmagi in svojemu osvobojenju!

Ven nad sebe moraš staviti. Ali še prej moraš sam biti postavljen, pravokoten na telesu in na duši.

Ne le glede števila imaš rasti, temveč i navzgor! V to ti pomagaj vrt zakona!¹ —

S seboj v samoto še vzemi Župančičevo *Serenada* ali Prešernovo *Izgubljeno vero* in našel boš, da je ljubezen — »gledanje najvišje vrednote v danem predmetu« (= v osebi, stvari) ter da si se zadovoljil s plehko patvoro, ako si vzel erotiko za ljubezen. Samo

das Ewig-Weibliche
zieht uns hinan!

*

Prvo in poglavitno torej je hotenje cilja, hotenje, ki mu je pogoj — s pomočjo intencionalnih čustev dojeta vrednota cilja. Ključ do kraljestva silne volje potemtakem vsebuje nemala umetnost, najti vrednoto cilja. A v istini hotenemu cilju mora eo ipso slediti hotenje sredstva in to — s pomočjo determinirajočih tendenc. »Bodočnost in kar

¹ Nietzsche, Also sprach Zarathustra (poglavje: „Von Kind und Ehe“).

* Luce je moje bilo altar,
pred bogstvom ti, zdaj - lepa stvar.

je najoddaljenejšega — t. j. cilj — bodi ti vzrok tvojega danes!« — t. j. hotenja sredstva —. (Nietzsche.)

»Življenskih dob človeku ne določa očitvidno iz volje potekajoče dejanje, kakor je n. pr. ženitev, vstop v službo itd., marveč misel, ki ti pride na izprehodu, sredi noči, pri jedi . . ., zlasti taka misel, ki poseže v tvojo preteklost in ti reče: tako si ravnal, ali boljše bi bilo, da si ravnal drugače. In sleherno sledeče dejanje se kakor suženj podvrže taki misli ter izpolni nje voljo.« (Thoreau).

Zato pa:

Dvigni srcé, kdor pomišljaš si v tropi,
pa ga v žarenje visoko potopi:
vedel ne boš več, da bilo presunjeno
kdaj od krivice je kruto;
naj je ponižano, naj je oskrunjeno —
z zlatom nebá bo obsuto.

Jezik se tvoj je zapletal jecljaje?

Zdaj bo modrosti globoke znanik,

roka bo rušila tesne pregraje,

duh se bo prašal: kje mi je mejnik?

Kje so prepadi, da nisem pogreznil se vanje;

da jim izderem zadnjo skrivnost?

Kje so višine, da nisem povzpел se nanje,

da jim poberem najslajšo sladkost?

V katere pustinje še niso prodrli mi glasi?

Kje je tujina tak daljna, da nisem ji gost?

O. Župančič. 1

¹ Prebujenje.

III. POGUM.

Ne prizadevajmo si, mladega duha siloma oblikovati, mar-
več skušajmo ga razvijati v tej smeri, ki nam jo sam kaže!

L. N. Tolstoj.

Was du ererbt von deinen Vätern hast,
erwirb es, um es zu besitzen!

Goethe.

V človeku ne smemo ubiti človeka.

P. Natorp.

Der eigene Wille sei der Herr des Menschen,
die eigene Lust¹ sein einzig Gesetz,
die eigene Kraft sein ganzes Eigentum.
Denn das heilige ist allein der freie Mensch
und es ist nichts Höheres, als er.

R. Wagner.

¹ Dojeta vrednota.

1. Šola dejanja.

Eines recht wissen und ausüben
gibt höhere Bildung als Halbheit im
Hundertfältigen.

Goethe.

Uvažujoč socialne razmere našega časa smo — v II. delu — ugotovili, da je cilj srednje šole: iz osebe srednješolca ustvariti osebnost, t. j. oblikovati njegovo mišljenje, čustvovanje in hotenje, »vse troje«, osobito pa mu do najvišje stopnje razviti dar intencionalnega (= vrednote dojemajočega) čustvovanja, ki je vir hotenju, temu principu življenja.

Ali ne samo v intelektualnem oziru, temveč tudi glede dojemanja vrednot velja trditev, da — česar se Janezek ni učil, tega Janez ne zna. Tekom zadnjih 10—15 let se je kolikor toliko vsaj govorilo o intencionalnem čustvovanju, ki bi ga imela srednja šola gojiti; v toliko namreč je bilo govora o tej vrsti čustvovanja, v kolikor se tiče vzgoje za umevanje umetnosti (»Kunsterziehung«), ki ji osobito genialni zgodovinar umetnosti *Strzygowski*¹ z ljubezni polno besedo skuša utreti pot v šolo in ki so se z njo iskreno pečali trije »Kunsterziehungstagi«.² Niso se

¹ V prelepi knjigi „Die bildende Kunst der Gegenwart. Ein Büchlein für jedermann.“

² 1903—1905. „Uspêhe in izpodbude s teh zborovanj je v treh moènih in po vsebini nad vse zanimivih snopièih (jezik in poezija, upodablajoèa umetnost, telovadba in petje) objavilo založništvo R. Voigtländer. Lipsko.

sicer niti v tem pogledu vse nadeje izpolnile, a vendar, vsaj to smemo reči, izza teh zborovanj vedno bolj prodira naziranje, da je pri umevanju bodisi te ali druge umetnine moč čustvovanja silnejša od intelekta.

Sicer pa naša srednja šola ne goji dojemanja raznovrstnih vrednot, ki so gredica, iz katere prej ali slej vzklije dejanje. Nekoliko izjeme bi utegnila biti poezija v jezikovni »uri«;¹ pa niti tukaj si ne upam trditi, da bi vsakikrat učenec »razumel zvezo med ritmom in besedo, v celoti in v posameznostih, ter čutil svojevrstnost metričnega ustvarjanja.«

Delo srednje šole je danes v prvi vrsti poučevanje in učenje, t. j. gojenje duha. In še od te strani ji dvoje pogubnih ran razjeda organizem: kaos učne snovi (orientirati hoče učenca de omnibus et quibusdam aliis) in način poučevanja (srednješolcu se niti ne sanja o namenu in pomenu vsega tega, kar se mu v šoli v te pa). Drugi izmed teh dveh silnih nedostatkov je kajpada do velike mere posledica prvega. Tukaj imamo tudi, po mojih mislih, iskati razloga simptomatičnemu dejstvu, da srednješolec jedva čaka počitnic, ko za dva mesca, in še bolj nestrpno mature, ko za vselej z nekakim zadoščanjem požene šolsko knjigo v kot. T o l s t e g a trditev, da »se le po statističnih podatkih sme Nemčija ponašati z izobrazbo svojega ljudstva, v istini pa ljudje domov pri našajo mržnjo do šole«, velja menda tudi za nenemške narode in različne kategorije njihovih šol. — A ta mučni pojav je na vse zadnje nekaj naravnega: kdo se bo pač v »zlati prostosti« navduševal za matematiko, grščino,

¹ »Umetnosti posvečena ura sploh ni učna ura, temveč ura dožitka.« (O. E r n s t.)

fiziko ..., ako mu ta jed še v šolski klopi kar nič ni hotela iti v slast!

S tem pa, posebe to poudarjam, še nikakor ni rečeno, da bi morda srednješolec bil nekako upravičen, učnemu predmetu, ki mu iz tega ali drugega razloga ni simpatičen, kar napovedati — bojkot. Nikakor ne! Uvaževati je marveč treba, da — nil sine magno vita labore dedit mortalibus.¹ In prav s tem, da se lotim dela, ki mi nič kaj ne diši, ter skušam premagati težkoče, najsigurneje razvijam svoje sile.

A ravno tukaj leži mrtva točka srednje šole — učilnice, ki v polni meri zasluži Napoleonov očiitek: vous voulez «mécaniser l'instruction!»² »Predpisana učna snov«, ki jo je treba za vsako ceno dokončati in ki res ž njo kakor stroj dan na dan obsipavamo mladega duha, takorekoč zamaši nežne dohode do tiste osrednje plasti v mladi duši, kjer je zasidrano čustvovanje in hotenje človeka. Zato pa je glavni motiv učenju po naših šolah — strah pred »petico«; in ko prej ali slej zasine žarek »svobode«, takrat tisto znanjce, ki je nekoč bolj slučajno obtičalo na površju, skopni kakor kepa snega na pomladnem solncu in družba ima zopet en živ dokaz več, da srednja šola z današnjim ustrojem ne dosega svojega namena.

Ako hočemo srednješolca vzgojiti za »delavnega člana kulturne skupnosti«, tedaj bo treba ubrati take strune, da dečko poreče: »Pot je strma, — cilj je lep!« In da se take strune dajo ubrati, o tem so me glede prirodoslovja in matematike za trdno prepričala

¹ Življenje ti ničesar ne podari brez poštenega prizadevanja.

² Kakor na stroj hočeš opravljati posel izobraževanja!

Kerschensteinerjeva izvajanja. Ko sem pred dvema letoma imel priložnost, udeležiti se v Münchenu shoda, ki so ga interesentje sklicali z dnevnim redom »Razvoj srednje šole na Bavarskem«, takrat mi je duša vriskala ob mislih, ki jih je duhoviti preosnovalec münchenskega nadaljevalnega šolstva, šolski svetovalec dr. Kerschensteiner, kakor škorpione sipal v šablonizem prirodoslovnega in matematičnega pouka. Z jedkimi besedami je ta simpatični možak mladeniške duše drastično slikal, kako je ves plod prirodoslovnega pouka do sedaj bil plehka »Vielwisserei«, namesto da bi učenec izvedel, kako je treba izsledovati pojave v prirodi, kakšna vprašanja stavijo ti pojavi in kako je mogoče, ob neprestani kontroli eksperimenta odgovoriti na ta vprašanja! Če sploh kateri predmet, bi se prirodoslovje izborno dalo porabiti za vzgojo samozatajevanja, zanikovanja samega sebe, ki bi naj tvorilo glavni steber družabnemu življenju. — In matematični pouk se še malone docela giblje v zastarelih in življenju tujih tiriškolastične dobe. Namesto da bi usposobljeval učenca, z matematičnim očesom motriti pojave obdajajočega nas sveta, ta pouk še v 20. stoletju nataka in pretaka kotanje z vodo iz dveh cevi neenake debelosti, potaplja krogle itd. Vezi pa, ki bi enotno spajala to, ono, sleherni poglavje matematičnega pouka med seboj in z živim življenjem, take vezi ne zaslediš izlepa v matematični uri. To vez bi kaj lahko tvoril pojem funkcija, ki ga življenje očituje, kamor pogledaš, ki pa je človeku naše dobe tuj kakor slepcu barve. —

In da je kaj takega tudi izven prirodoslovja in matematike izpeljivo, to hočem tukaj ilustrirati ob doma-

čih nalogah iz materinščine, ob govornih vajah, razrednikovem delokrogu («šolska občina») in »karceriranju«. A pogoj uspehu je — tu in tam —, da srednja šola preneha biti zgolj učilnica («Lernschule»), ki danes pretežno kultivira le uho učenčevo, ter postane šola dejanja («Tatschule»), ki bo razvijala gojencu vse sile.

Kot nekako »vodilo« srednji in vsaki šoli dejanja pa si mislim sledečo četvorico načel¹, ki deloma tvorijo jedro tudi »šoli delavnici« («Arbeitsschule»)²:

1. Učitelj tvori s svojimi učenci delovno družbo, ki ji je duša medsebojno zaupanje in razumevanje.

2. Glavni posel učitelja bodi, vzbujati v učencu tvor-
ne sile in jih združevati v prid skupnim nalogam.

3. Izvor vsem vzgojnim in ukovnim ukrepom bodi živo zanimanje učenca.

4. Kot glavni učni način naj služi neprisiljen razgovor, ki, kakor v prijetnem pogovoru med izobraženci, vselej blagohotno uvažuj tuje mnenje.

¹ Prim : „Popotnik“ 1911, št. 12, str. 370.

² O bistvu šole delavnice se poučiš n. pr iz M. Lichtenwallnerjeve razprave „Šola delavnica“ (Pedagoški Letopis SŠM 1911, str. 31—70).

2. Domače naloge iz materinščine.

Non scholae, sed vitae!¹

Šestošolcem sem dal za domačo temo vprašanje: »Kako izdelujem domače naloge?« Ena izmed različnih, deloma jako zanimivih konfesij se je glasila: »— — V skrbeh sem skončal nalogo, v skrbeh jo nesel v šolo in v skrbeh prejel nazaj. Ta »nazaj« je bil združen z dolgimi pridigami, slabimi redovi itd. — — Zgodilo se je večkrat, da sem šel zadnji večer k tovarišu in ga poprosil naloge. To je tisti večer, ko je dijak obupan radi naloge, dokler se ga ne usmili večji brat ali sestra, ki sta v višjih razredih. Večkrat sem od tovariša izposojeno nalogo z drugimi besedami, a z isto vsebino, prepisal. A ta vrsta nalog mi je dala še manj pokoja, nego prejšna. Sedaj me je namreč bilo strah, da ne bi izvedel učitelj za to »hudo delstvo«. In kaj se mi je še pripetilo! Ko mi je učitelj nekoč rekel, naj čitam svojo »lepo« — seveda prepisano — nalogo pred vsem razredom, takrat si skoraj nisem upal tega; tako me je bilo sram pred tovarišem, da si nisem upal mu pogledati v oči, ne da bi zardel. — —«

Dečko se je odkrito izpovedal — za se in pač tudi za pretežni del svojih tovarišev. Kdo bi se hotel o tem še prerekati! Iz te samoobtožnice pa berem ob enem uni-

¹ Ne za šolo, marveč za življenje!

čevalno obsodbo. Koliko časa porabi srednja šola za spisje! In uspeh? »Polom«!

Pred nekaj leti sem si stavil resno vprašanje, kakšen recept neki bi utegnil tukaj zajamčiti več uspeha. In nazadnje sem prišel do zaključka: »Medice, cura te ipsum!«¹ Po mojem mnenju lahko učitelj na tem torišču sebi in svojim učencem ustvarja prave ure užitka ter dá mladini okusiti blagoslov dela, ako ga vodita »pošteno prepričanje in dobra volja.« —

Geslo za domače naloge iz materinščine bodi na vsej črti, od najnižjega do najvišjega razreda: *dejanje, ustvarjanje!* Na podlagi danega naslova naj učenec izdela s stvarnega in stilističnega vidika zaokroženo celoto — to bodi naš cilj. Kajpada bi se iz tega razloga nikoli domača naloga ne smela porabiti le »za hlapca drugih predmetov, ki ima pokazati, kako veliko, oziroma kako malo je od pouka ostalo«;² v takem, na obnovitvah slonečem izdelku se produktivne sile učencev ne morejo uveljaviti. — Pred vsem pa bi trebalo to-le dejstvo uvaževati: »Naši učenci živijo dvojno življenje, eno v šoli in eno, čisto drugačno, doma in pa na ulici, katero pa nima z onim nič skupnega. To bi ne smelo biti. Učenec bi naj čutil in vedel, da pri učenju gre za stvari življenja, za njegovo razmerje do življenja in za njegove življenjske potrebe, ne pa za potrebo učitelja ali višje oblasti, da bi se učencu kaj vteplo.« (O. Ernst).³ Glede domačih nalog bi se to reklo: učencu pridi na ta

¹ Zdravnik, glej, da sam okrevaš!

² V to je po mojih mislih poklicana šolska naloga, ki je za njo na razpolago sedaj na jedva 50 minut okrajšana ura.

³ Sämann, I, 1. zv.

ali drugi način do zavesti, da je tudi domača naloga nekaj, za kar se je vredno potruditi. Zainteresirajte dečka za naslov naloge in igra je dobljena.¹

Jaz sem se o tem za trdno prepričal. V prejšnjih časih sem namreč tudi jaz vsakikrat »skrbno pripravil« gre-dico za domačo nalogo, t. j. izdelal sam ali skupno z učenci lepo dispozicijo (I. Uvod; II. Jedro: a, b, c . . . ; III. Konec.) ter še navrh vsako točko in točkico temeljito preresetal. Uspeh? Pri popravljanju doma sem, ako je bilo v raz-redu 30 učencev, tridesetkrat, ako pa jih je bilo 25, pet-indvajsetkrat čital — svoje besede! Sedaj ubiram drugo pot, ki mi jo je pokazalo spoznanje, da »preradi pozab-ljamo, da človek, ki z nami govori, misli s svojo glavo, katera sedi med njegovimi pleči, in ne z našo, da stvari gleda z drugega vidika in v drugih barvah nego mi; po-zabljamo, da bi sami prav tako mislili kakor on, ako bi imeli isti temperament, ako bi bili kedaj stali pod istimi — vzgojnimi, fizičnimi, intelektualnimi in нравnimi — vplivi.« (Dubois).² Zato pa ne vsiljujem več naslova do-mači nalogi, temveč ga skušam zajeti iz mladeničeve za-kladnice zanimanja za — »ž i v l j e n s k a v p r a š a n j a.« Besedilo naslovu se, kolikor le možno, določi v dogovoru z učenci; našel sem, da prikupljiva zunanost tudi tukaj zelo veliko doseže:

¹ V kako neverjetni meri lahko spisje že na najnižji stopnji razveže tvorne sile učenca, o tem naj — iz velike mno-žice — navedem dve silno zgovorni priči:

a) P. Reiff, Praktische Kunsterziehung. Neue Bahnen im Aufsatzunterricht.

b) M. Lichtenwallner, Prosto spisje v ljudski šoli.

² Selbsterziehung, str. 136.

Če pródalno gledaš iz daleč blagó,
pri mnogem enaka veljava ;
a kadar pomaknil si bliže okó,
razložek se velik spoznáva.

F. Levstik.

Na tak način se je lanskega leta v višjih razredih porodila n. pr. peščica tēm z naslovi: O zemlja, zemljica, mati! (Cankar). — Nad modernim človekom žvižga bič: »Kaj pa porečejo ljudje!« — Zakaj sem vzljubil svojega prijatelja? — Ni bolj praznega človeka, nego je tisti, ki je sam sebe poln. (N. pr.) — Katera misel je zanesla v mojo dušo največ razvojnih sil? — Najdražja dobrina države je človek. — Hodil po zemlji sem naši in pil nje bolesti. (O. Župančič.) Tistim, ki so prejeli več kakor en talent, je »Mlado žito valovito« dvignilo aeroplan pomladnega hrepenenja na polet v kraljestvo Poezije. In od posameznikov, ki očitujejo leposlovne zmožnosti, sem — po enkrat na tečaj — mesto domače »naloge« sprejel kak beletrističen poskus, ki so ga bili iz svojega nagiba že prej ustvarili bodisi v vezani ali nevezani besedi.

Uspeh? Naj mesto mene odgovori izdelek sicer srednje uspevajóčega sedmošolca:

Katera umetnost mi je najljubša?

Prav tiho in polagoma so se včasih priplazile ure, ko sem čutil v svoji duši nekak nemir in čudno valovanje. V mojih prsih je valovalo, kakor razburkano morje, in v duhu sem videl valove, kako se razbijajo ob skalnatem obrežju na milijone kapljic. Brez smotra so hiteli valovi drug za drugim na trdne, večne skale, da se tam razpršijo. Prišli so ščasoma trenotki, ko sem mislil, da je moje srce že doseglo ono svetlo točko na horizontu — spoznanje.

A ni ga doseglo. Moja duša je še le na poti k spoznanju. In po tej dolgi in trnjevi poti jo vodi — boginja Glasba. Nekoč me je prišla za roko in jaz sem šel ž njo daleč, zelo daleč; peljala me je v svoje kraljestvo.

Glasba! Ah, da! Glasba je bilo tisto, po čemur je hrepenela moja duša in po čemur hrepeni še sedaj. —

Dolgo časa je preteklo od takrat. Spominjam se prav dobro. Bilo je na starega leta dan. Domača godba je igrala, kakor navadno, po vasi in voščila vsaki hiši novo leto s tem, da je zaigrala pred njo koračnico. Mraz je bilo, in če bi me tačas oče poslal v trafiko »po dve portoriki«, bi gotovo ne hotel iti. A zeblo me ni, ko sem držal godcem note. Hodil sem ž njimi po celi vasi, vsako hišo smo počastili s koračnico. In znal sem te koračnice vse na pamet. Cela »rešta« jih je bila. — Ko smo končali, sem šel domov; bilo je okoli osmih zvečer. Slovesno in veličastno so vabili zvonovi k večernici in k zahvalni pesmi, ko sem boječe prestopil domači prag. Doma so ravno povečerjali in na mizi je bil še velik krožnik pečenih kostanjev. A nisem jih pokusil; moral sem jesti druge vrste kostanjev, ki jih je oče klatil z mojega hrbta in še malo niže. Bolelo me je in moral sem sramotno in nezmago-slavno, med pritrkavanjem zvonov, lačen da je bilo kaj, oditi spat. V postelji pa sem še dolgo premišljal naslove posameznih koračnic in kako lepo je bilo, hoditi z godci. V domišljiji sem si predstavljal samega sebe v muzikantovski uniformi. In zdelo se mi je, da je največja čast za človeka, če je godec.

Pa prišla so leta in iz onih naivnih nazorov o godcih in iz one otroške ljubezni do glasbe je nastalo resno in trezno zanimanje za Muzo, ki je postala vodilna moč mojega življenja.

Lani je bilo. Igrali smo krasni kvartet Čajkovskega: opus 11. Tiho je bilo v sobi, ko smo položili loke ob strune. V rahlem mezzoforte priplava zelo primitiven motiv, ki slika srečno, idilično življenje. Že po prvih taktih sem čutil, da se nekam izgubljam. Moje misli so popol-

noma zapustile ta svet in lahko plule za motivi, ki so prihajali iz naših inštrumentov. Bilo bi preobširno, navesti vse prizore in dejanja, ki jih je gledala moja duša zunaj v priprosti naravi. Samo to vem, da sem tu pa tam vrgel pogled na note pred seboj, a jaz sem bil popolnoma druge. Videl nisem ničesar okoli sebe, slišal ničesar, razločeval sem edino le one nežne nianse v igranju, ki vsaka slika nekaj drugega. Tu vidiš pastirja, pred seboj čredo ovac, ki žvižga na piščalko. V ritmu in taktu natanko razločuješ stopicanje ovac, ki sedaj polagoma, sedaj zopet hitreje hodijo pred svojim črednikom. Slika se vrsti za sliko ... Koncem prvega kvartetovega stavka, po onih mogočnih fortissimo-akordih pa so moje misli zopet prišle na »svet«. Nekako čudno se mi je zdelo, da se naenkrat nahajam v sobi, ko sem vendar prej bil na pašniku ter opazoval čredo in pastirja. Vsi štirje smo molčali še par trenutkov, ko smo končali. Prvi sem izpregovoril jaz: »Kako je bilo lepo!« in oni so molčali. — Igrali smo dalje in skušal sem se poglobiti, kakor prej, a ni se mi posrečilo. — Takih trenutkov, ko se človek dvigne tja visoko do kraljestva Glasbe in ko z vsem svojim bistvom uživa najlepšo izmed umetnosti, takih trenutkov doživi človek, ki ni umetnik, bore malo. In taki trenotki so zanj najlepši, najsrečnejši; takrat pozabi na vse zemeljsko gorje in se popolnoma uda njej — kraljici Glasbi. Ah, kako si želi moja duša takih momentov!

Če poslušam simfonijo, tedaj čutim, da je to moč, ki z elementarno silo zgrabi mojega duha, da mora, proti svoji volji, ž njo. Simfonija! Ona mogočna simfonija, ki leži pred tabo kakor sfinga in ti v svoji govorici rešuje uganke življenja, je priroda sama. In ti jo slišiš govoriti! Srečen človek! Pa dobro pazi, kaj ti pravi simfonija, ki je višek orkestralne glasbe!

Glasba! Da, glasbo je moja duša tako vzljubila, da čutim v njej moč, ki se ji ne bi mogel umakniti. In vsakdo, ki ima količkaj plemenitih čustev, se ji mora udati z vso dušo in z vsem žitjem; glasba mu nudi takorekoč življen-

ske hrane. Rekel sem: plemenitih čustev. »Oni, ki sovraži glasbo, je hudoben človek«, tako je dejal nekoč Dvořák svojim učencem. Res je! V glasbi slišim skrivnosten glas, ki mi daje navodil za življenje. Luther pravi: »Es steckt der Same vieler guten Tugenden in solchen Gemütern, die der Musik ergeben sind.« V glasbi slišim glas božji, ki nam razodeva svojo voljo in veličastvo.

Prelepa si, glasba! Upravičeno te Goethe imenuje — »die schönste Offenbarung Gottes«. Moje bitje in žitje je tako spojeno s teboj, da bi moral umreti, če bi mi tebe vzeli.

3. Govorne vaje.

Glaube dem Leben, es lehrt besser
als Redner und Buch.

Goethe.

V govornih vajah, ki jih naš učni načrt zahteva na najvišji stopnji srednjih šol za učni jezik — in implicate pač tudi za materinščino, kjer se ta pojma še vedno nista strnila v enega —, leži nedvignjen zaklad. Ta zaklad še pač čaka svojega junaka, da ga prej ali slej dvigne s čudotvorno paličico svoje vzgojne spretnosti. Dvigne ga nekoč tisti, ki bo prvi izkoristil vse momente, kar jih te vaje v neverjetni obilici nudijo za vzgojo mladega hotenja in dejanja.

Sine ira et studio je pač treba priznati, da so govorne vaje z današnjim ustrojem nekaj, kar se sicer mora »absolvirati«, kar pa ne donaša nikomur posebnih koristi, izvzemši recimo trgovca, ako morda rabi dijak za svoje predavanje to ali drugo knjigo. Pogled, ki ga danes nudijo te vaje, je večinoma sledeči: predavajoči dijak ali »izmoli« vsebino kakega literarnega dela, navadno drame, ali pa prinaša spomine s svojega potovanja, oziroma plodove svojih privatnih študij. V zadnjem slučaju bo občinstvo tvoreči razred morda s pozornostjo poslušal; toda dvigniti se s tega zgolj receptivnega stališča vsaj do kake »kritike«, bo pač le tistemu poslušalcu mogoče, ki je že tudi kedaj izvršil to potovanje ali pa se istotako

že iz svojega nagiba pečal s stvarjo, ki jo je obdelal go-
vornik. V prvem slučaju pa je vsebina poslušalcem ali
znana — in tedaj se bodo dolgočasili, ali pa neznan — in
tedaj bodo zopet, morda, »poslušali«.

Iz tega slepega koľobarja vidim le eno pot: refor-
matio in capite et membris — drugo g r a d i v o in drug
n a č i n o b r a v n a v a n j a !

1. G r a d i v o. Kdor ni napram mladi duši slep in
gluh, ta bo vedel, da doraščajočega dijaka danes silno
mikajo socialno-etična vprašanja (v naj-
širšem zmyslu besede) in da bi kar najrajši ves svet re-
formiral, le ne — samega sebe. »Tu, tu se žile življenja
stekajo«, ta »položaj« samorastlega zanimanja bi trebalo
izkoristiti: govorne vaje bi naj postale neke vrste —
»propedeutika socialnega mišljenja« in
bi lahko tvorile najtrdnejšo oporo »državljskemu po-
uku« (Bürgerkunde). Le poslušajmo, kaj pravi glasoviti
mladinoslovec Foerster: »Najvažnejša naloga državljanske
vzgoje ne tiči v samem poučevanju o državnih napravah,
marveč v premišljenem gojenju tistih lastnosti značaja, ki
so posebno važne za pravo umevanje pa izpolnjevanje
sleherne dolžnosti in odgovornosti v družabnem življenju
države in ki ob enem tvorijo zanesljivo bran proti poseb-
nim nevarnostim, ki se dvigajo zares državljanskemu
mišljenju iz modernega pridobivanja.«¹

2. O b r a v n a v a n j e. Namesto mehanične pero-
racije nečesa, kar čestokrat ni v nikaki zvezi z dušev-
nostjo ne predavateljevo in ne poslušalcev, bi se tudi tukaj
mislim da z velikim pridom dala porabiti tista metoda, ki

¹ F. W. Foerster, Staatsbürgerliche Erziehung, str. 9.

se je, zahtevajoč tvornosti soudeležencev, dobro obnesla pri eksperimentalnih šolskih vajah iz prirodoslovja in kemije. Trije, štirje učenci bi vzeli isti naslov, vsak za se gradivo proučili, se na to doma ali boljše zunaj na svežem zraku — če treba, večkrat — sestali, da skupno postavijo par tez, in se nazadnje zedinili za poročevalca, ki bi na podlagi teh tez izdelal referat in pred razredom govoril. Po referentovem govoru bi najprej soporočevalci izrekli svoje mnenje, potem pa bi se teze vsemu razredu predložile v diskusijo. Tako bi se vsak mesec za govorne vaje porabila le ena ura in vendar bi se tekom leta vsak učenec vsaj kot koreferent enkrat dejanski uveljavil; korist govornih vaj v tej obliki pa bi za manjšo ceno časa najbrž bila neprimerno večja, nego je sedaj. —

Moje izkustvo, žal, do sedaj obsega le eno na ta način izvršeno govorno vajo. Celotno postopanje pa se je tako-le vršilo:

Učencem sem predložil peščico naslovov: Kako si predstavljam prerojenje družbe? — Obseg 8. zapovedi božje. — Kaj so »človeške pravice«? — Kako si mislim ja z »voditeljski« poklic? — Kakega pomena je točnost v vsakdanjem življenju? ...¹

Četvorica sedmošolcev se je odločila za naslov: »Kako si mislim ja z »voditeljski« poklic? Za izdelovanje sem določil tri tedne časa. — Ko je preteklo morda 10 dni,

¹ Neizčrpljiv vir napotkov za take teme je, že omenjena, Foersterjeva brošura, „Staatsbürgerliche Erziehung“. — Da bi vsaka ozkosrčnost tukaj bila neumestna, o tem človeka za trdno prepriča Rauchberg s svojim rektorskim govorom: „Politische Erziehung“, zlasti str. 20.

sem vprašal, kako da delo napreduje. Napol obupan se dvigne eden izmed »delničarjev« in potoži: »Že parkrat smo se sestali, ali glede tez se ne moremo zediniti, ker vsak poudarja le svoje mnenje!« (Pri tej priči pa je v meni kar nekaj zavriskalo: »Zmagal!« Saj je prav to bil tudi moj namen — učenca tu pa tam spraviti v položaj, ko, skoraj bi rekel na svoji koži občuti konflikt, kakršnih v obilici prinaša socialno življenje, brezpogojno zahtevajoč, da posameznik uvažuj posameznika v prosep skupnemu cilju.

In res, naša četvorica se je vendar zedinila glede tez in referenta, ki nam je ob določenem času prav zanimivo poročal na podlagi tez: 1. Spoznavaj samega sebe! 2. Skušaj postati značaj! 3. Spoznavaj druge!

4. »Šolska občina.«

Willst du was gelten, mach dich selten!

Šolski razred je po svojem bistvu družba. In kakor sleherna, narekuje tudi taka, šolski razred reprezentirajoča družba več, nego bi človek mislil, dolžnosti, ki jih ima posameznik do posameznika ali celote in celota zopet do posameznika. »Eden za drugega, vsi pa za enega!« velja tukaj doslovno. Koliko sem spadajočih malenkosti v svojem okrilju vsebuje hudo diskreditirani pojem »šolski red«, o tem glasno kričeč ali pridušeno se muzajoč pričajo vsi tisti dogodki, ki ob njih životari, rekel bi, iluzorna — ker policijska — institucija nadzorstva na hodnikih, boleštni vzkliki v razrednicah: da »ni gobe!«, da so pretepači med odmorom vzdignili »cele oblake prahu«, da je neznan zlikovec razbil okno, predrznež odtrgal kar vogel peči itd. V disciplinarnih predpisih sicer stoji: »Prepovedano je: x, y, z... Zapovedano je: a, b, c...« S kakim uspehom vse to, na glas vpijejo omenjena in neomenjena corpora delicti. Toda kako odpomoči temu zlu? Kako Savla prestrojiti v Pavla?

Skoro nehote človeku pride na misel, ali ne velja morebiti i tukaj paradokson, da bi manj utegnilo biti v e č. In res je — najprej v svobodoljubnih državah severne Amerike in nato širom švicarskih kantonov — moderna pedagogika opustila življenje dušeče prepovedi in zapovedi, češ, »Probieren geht über Studieren,« ter za

vzdrževanje v šoli neobhodnega redu skušala ukoristiti tisti oživljajoči princip, ki je podlaga konstitucionalnemu življenju — princip samovladanja (selfgovernment): šolski razred je dobil u s t a v o ter postal school-city, t. j. šolska občina.¹ In uspeh tega »drznega« eksperimenta je bil nad vse pričakovanje ugoden.² Pokazalo se je, da ima prav Lyttelton, trdeč: »V tem hipu, ko dečku poveriš to ali drugo odgovornost, se v njegovi duši začenja povest o nesebičnosti.«

Ideja samovlade v razredu ne vsebuje niti najmanjše pedagoške vratolomnosti. »Misel, naj bi se učenci sami vladali, sledi iz temeljnega pravila vse pedagogike, da imaš z živimi silami otrok samih skleniti zvezo za njih vzgojo. Ta misel ni nič drugega nego p e d a g o g i č n a u p o r a b a prirodnih socialnih instinktov, lahko bi celo rekli da državotvornih tendenc v deški dobi. B r e z p r a v e g a vzgojnega vodstva te tendence kratkomalo naredo iz razreda tolpo in rujejo z o p e r vsak red — pod pametnim vodstvom pa lahko postanejo naravnost temelj redu.« (Foerster).³

V najnovjšem času menda tudi avstrijski srednji šoli »šolska občina« ni več terra incognita. In predlansko jesen sem, kot razrednik VI. B razreda na goriški gimnaziji, organiziral ta razred kot šolsko občino; to pa na podlagi sledečih določeb:

¹ Gl. F. W. Foerster, Schule und Charakter, 4. nat. (medtem je bojda že izšel 5.), str. 150—177.

² Gl. I. Hepp, Die Selbstregierung der Schüler.

³ Staatsbürgerliche Erziehung, str. 42.

Pravila

za šolsko občino organiziranega VI. B razreda na c. kr. državni gimnaziji v Gorici.

§ 1.

Šolska občina je socialen organizem, osnovan na podlagi s a m o v l a d a n j a.

§ 2.

Nje cilj je v prvi vrsti v z d r ž e v a n j e v r a z r e d u p o t r e b n e g a r e d u; in sicer naj bi občani ta red vzdrževali iz lastnega nagiba, t. j. uvidevajoč, da tvori zdravo podlago za uspešni razvoj socialnega organizma, kakor je šolski razred, edino le trdno določen in od vseh občanov vpoštevan red in da čast celote sloni na vedenju posameznikov. Geslo bodi: »Eden za vse, vsi za enega!«

§ 3.

Na mesečni skupščini lahko vsak spravi na razgovor, kar je v šolski občini opazil nepravega, oziroma naj poda novih izpodbud.

§ 4.

Kot izvrševalne organe voli šolska občina — z večino glasov — iz svoje sredine, in to za dobo enega polletja, štiri funkcionarje. Ti so: župan, zdravstveni nadzornik, arbiter elegantiarum, gospodar.

§ 5.

Župan je reprezentant šolske občine napram razredniku in vsem v razredu zaposlenim učiteljem ter ima vrhovno nadzorstvo nad vsem izvrševanjem določenega reda. Istotako imej župan mesečno zborovanje v evidenci.

§ 6.

Zdravstvenemu nadzorniku bodi skrb, da se v odmorih šolska soba vedno prezrači, da nihče izmed občanov ne vstopi z blatnimi čevlji, ne povzroča prahu in ne pljuva na tla. (Za odpiranje oken zdravstveni nadzornik vsak dan — per turnum — določi po enega občana).

§ 7.

Arbiter elegantiarum ima paziti, da se občani ne pregreše glede spoštovanja, ki so ga dolžni drug drugemu in pa v razredu zaposlenim učiteljem. — Zato naj n. pr. poskrbi, da bo eden izmed občanov prihajajočim ali odhajajočim učiteljem, oziroma nadzornikom, ko odložijo ali zopet vzamejo površnik, klobuk, dežnik..., na uslugo, da vsakdo izmed občanov vstopi nepokrite glave, da se pri oknih ne prodajajo zijala, ne mečejo koščki papirja na tla itd. Istotako naj uvažuje, da je dolžnost občanov, tudi na hodnikih in na dvorišču se tako vesti, da ne bo trpela čast razreda.

§ 8.

Gospodar imej — eventualno s pomočjo kaknega občana — na skrbi, da se morebiti popisana tabla v odmoru osnaži, in to brez prašenja, da bo kreda in goba pri roki; istotako gospodar pripravi, če treba, učila, poberi donešene knjižice, listine itd.

§ 9.

Izvoljeni funkcionarji so razredniku odgovorni za red v izročnem jim delokrogu; v to se ob nastopu svoje službe zavežejo s tem, da dajo razredniku roko. Pri izvrševanju poverjene jim funkcije pa naj ne nastopajo osorno zapovedujoč, temveč prijateljski navajajoč in z lastnim zgledom.

§ 10.

Kdor bi se zoperstavljal naredbam svobodno voljenih funkcionarjev, tega pokliče občina na o d g o v o r.

* * *

Iz »zapisnika«:

Peta mesečna skupščina.¹

1. VII. 1911.

Tovariš župan otvori 5. mesečno skupščino.

Ko prečita tov. C. zapisnik zadnje (4.) mes. skupščine, se vname kratka debata: tov. P. je mnenja, da ni treba zapisnikarju beležiti tleh malenkosti, kakor je to storil tov. C.; prihodnji zapisnikarji naj pišejo na kratko. — Več tovarišev je zahtevalo, naj zapisnikar zabeleži vse. — Gosp. razrednik pripomni, naj se zapisuje le jedro govornikovih misli; malenkosti naj zapisnikar v prihodnje opušča. Tov. M.: Včasih zaidejo v zapisnik napačne beležke, ki bi se naj na prihodnji skupščini popravile. —

Ko nima več nikdo česa pripomniti k zapisniku, povzame tov. ž u p a n besedo:

„Bodi rečeno v korist občini, šoli in nam,
bodi kot zrnja izmēt, poženi obilno klasovja!

¹ Ne upam si ravno trditi, da bi prav ta mesečna skupščina nudila najvernejšo sliko bitja in žitja „občine“, saj jo deloma preveva „slavnostno“ razpoloženje. Motiv za izbor je bila pieteta: ta zapisnik je namreč spisal občan Rudolf Vidmar, ki ga danes ni več — med živimi. Kako visoko smo vsi, učitelji in sošolci, cenili nadarjenega, marljivega in značajnega mladeniča, to je že javnosti pokazal njegov pogreb. Kot resnemu, za prospeh občine vnetemu sobojevniku, ki je „star še le osemnajst let“, moral že „k pokoju“, pa mu bodi s pričujočim „zapisnikom“ v imenu šolske občine postavljen ta skromni spomenik!

Končali smo šolsko leto, ki je leto našega prebujenja. Do sedaj sošolcev ni vezala prijateljska vez radi tega, ker se naši nazori niso strinjali. Prišel pa je mož, ki nam je podal s »šolsko občino« to vez. In uspeh ni izostal: spoznali smo, da smo vsak za se šibki in vezani drug na drugega. Pohvaliti moram tovariše funkcionarje in tudi za občane nimam graje. Moje županovanje je pri koncu, nastopijo naj prihodnje leto boljše moči.

Tako iz malega stvar nastane velika in slavna,
volja se vzbudi tedaj, truda ne vstrašite se!

Tedaj pa

zbogom, šolski občani, na potu prihodnjega leta!
Blag nam ostani spomin, upanje tudi naprej.«

Tov. P.: Slišali smo slavnostni govor, ki pa ga je treba »kritizirati«. Tov. župan je rekel, da smo majhni; a ravno z občino smo spoznali, da tvorimo moč! In tov. župan je jako skromen, želeč, da bi v prihodnjem letu nastopale boljše moči. — Tov. Z. pripomni, da sta pač tov. župan in tov. P. imela eno in isto v mislih: vsi za enega, eden za vse!

Nato se vname kratka, deloma burna debata o »ednosti«, ki jo je omenil tov. župan. Tov. P. opozori, da se debata oddaljuje od predmeta. — Tov. B.: Ko smo ustanovili šolsko občino, nismo še umevali njenega namena. (Nemir in medklici!) — Gosp. razrednik: Mnenje tov. B. ni popolnoma neupravičeno. Imeli smo sicer tudi sedaj cilje, ki smo jih dosegli; toda cilji so še višji. — Tov. Z. omeni, da se kaže uspeh občine prav v tem, da se na skupščinah razvijajo debate.

Ko se nihče več ne oglasi k besedi, začne govoriti g. razrednik: »Lepo in meni iz srca sta govorila župan in vaš tov. P. o občini. Stavili smo si danes, koncem šolskega leta, nekako vprašanje, kaj smo dosegli in kaj naj bi dosegli z »občino«. Važno je pred vsem drugo vprašanje. Pot v bodočnost pelje čez preteklost; zato se naj za trenutek ozrem v preteklost. Ko smo ustanovili ob-

čino, so neverni Tomaži zmajevali z glavo, češ, preveč prostosti daje mladini. Jaz pa sem si mislil: guarda e passa! In danes sem zadovoljen: jaz merim uspeh občine po ugodnih redovih iz obnašanja. Za prihodnje leto pa si cilj postavimo še više. Na to je že merila zadnja naloga, ki ste jo pisali: »Moj jaz«. Ako dosežemo, da vas bom poznal, tedaj naša občina ne bo več imela skromnega smotra: red, temveč: vsestranski napredek! S tega stališča zakličem občini: Vivat, crescat, floreat!« —

Slede — običajna — poročila funkcionarjev¹, ki se ob njih deloma razvije prav živahna in zanimiva debata.

H koncu izroči šolska občina g. razredniku svojo sliko, za katero se toplo zahvali.

¹ Ki pa jih z ozirom na pičlo mi odmerjeni prostor v tej publikaciji ne morem objaviti.

5. Kaznovanje s karcerjem.¹

Ne ker si grešil, ampak da
ne boš več grešil!

Največja kazen, kar jih srednja šola lahko izreče in tudi izvrši, je karcer (do 16 ur); to je v naši praksi neke vrste temnica, skoraj bi rekel sramotni steber, ob katerem se kaznovancu, vsaj za nekaj časa, vžge bolj ali manj neizbrisljivo znamenje malone brezčastnosti.

Ne prihaja mi na misel, da bi se morda tukaj boril zoper strogi zapor kot upravičeno kazen; ne, povzdignil bi marveč rad svoj glas le zoper tisto mehanično prisojanje karcerjev, ki bi o njem vedele toliko izpričati naše posvetovalnice.

Tretješolec A. je na ulici kadil in — »dobi« dve uri karcerja. Šestošolec B. ni pozdravil profesorja C. — dobi istotako dve uri. Petošolca D. so zalotili v gostilni — dobi tri ure. Osmošolec E. je bil predrzen (»frech«) — dobi šest ur, »da si bo pomnil«. Itd. itd. V takem tempu se hladnokrvno, res »kühl bis ans Herz hinan«, srednješolskim »zločincem« reže trdi kruh pravice. In najlepše pri tem pravosodju je, da večinoma tožitelj in sodnik nastopata — v eni osebi, čeprav so že rimski juristi učili, da — *nemo iudex in causa sua*. Tako odsojena kazen

¹ Gl. moj članek »Vzgojeslovne novine« (Pedagoški Letopis S Š M, XI. (1911), str. 9—11, 15—20).

nosi pač docela nehoté na svojem čelu pečat maščevalnosti: z a t o, ker me nisi pozdravil, ker si kadil...

Po taki razsodbi se navadno ne morem ubraniti vprašanja: »Cui prodest?« Kaj smo dosegli s takim karcerjem? Odgovor: v srce smo obsojencu zagrebli živo želo sovraštva do — šole in njenih »organov«. Učitelj bo odsihdob takemu obsojencu le policaj, ki se ga moraš čuvati.

V tem oziru zasluži pač srednja šola očitek, da ni ničesar pozabila in se ne ničesar naučila. »Ako vzamemo človeka le, kakor je, tedaj ga poslabšamo; ako pa ž njim ravnamo, kakor da je to, kar bi imel biti, tedaj ga spravimo tje, kamor ga je treba spraviti.« (Goethe). — Nekoč sem srečal dijačka s svežnjem knjig v roki in s cigareto v ustih; ko me zagleda, ves preplašen vtakne cigareto — v žep. »Pazite na žep!« kar mimogrede rečem mirno. Še sedaj se redno srečujeva na tisti poti, samo da — oba brez cigarete. —

Tujina si je v zadnjem času — med drugim — osvojila prelepo pokrajino na tisti ogromni ledini, ki se ji pravi Vzgojeslovje: to je novo naziranje o kaznovanju mladega človeka. Posebna rastika psihologije, ki so jo pred dobrim četrstoletjem začeli v severni Ameriki gojiti pod imenom »child study« (= psihologija otroka, Kinderpsychologie), je namreč na podlagi eksperimenta in statistike neizpodbitno dokazala, da se človeško bitje za otroških — in tudi mladostnih — let ne le telesno docela razlikuje od doraslega človeka, temveč da mu tudi duševno življenje vse drugači poteka kakor človeku, ki šteje že svojih recimo vsaj 18—20 let.

In misleča Amerika je bila dosledna: opustila je, v kolikor mladina pride v poštev, mehanskoneizprosni vatel »enaka pravica za vse!« ter ustvarila — mladinsko sodišče¹, ki mu je najvišje načelo: ne maščaj, temveč v zgajaj! In v najnovejšem času si mladinsko sodišče (Jugendgericht) tudi širom evropskega kontinenta utira pot.

V trdni veri, da bi se izkušnje mladinskega sodišča dale pri našem kaznovanju izborno porabiti, podajem tukaj kazenski »slučaj« izpred bavarskega sodišča za mladino:

Kakšno sodišče! Sodnik je sicer še ogrnjen v talar in pokrit z baretom, a kje mu je uradni obraz? Za predsednike ima dvoje civilistov, laikov! In državni pravdnik tudi ni, kakor so sicer državni pravdniki: kje je ne le krvavo obrobjeni kostum, ampak zlasti še obligatni hudi pogled?

Pa aspekt, ki ga nudi obravnava! Obtoženec, ki mu ob strani stoji oče, ključarski pomočnik v mestu, je 14¹/₂ leten t a t, ki je še nedavno bil za kravjega hlapca pri »ekonomu«² na deželi. Corpus delicti: v gostilni ukraden vrček za pivo, vreden 1 M.

»Kaj si storil z izmaknjenim vrčkom?«
»Dal sem ga dekli.«

»Zakaj?«
»Ker mi je tako svetoval tovariš.«

»Ali ti je znano, kaj policija stori s tistim, ki izve o njem, da si je vedoma prilastil tuje blago?«
»Naznani ga sodišču.«

¹ Gl.: B. Lindsey, The Problem of the Children, in H. Guden, Die Behandlung der jugendlichen Verbrecher in den Vereinigten Staaten von Nordamerika.

² = Veleposestniku.

»Ali veš, kako imenujemo takega človeka?«

Molk!

»No, reci, kako ljudje pravijo takemu! No, povej!«
Namesto odgovora — izpočetka pridušeno, a vedno bolj krčevito, bridko ihtenje! Tako bridko!

»Ali bi si upal kmalu zopet na vas?«

Jedva slišen: »Ne«.

Sodnik proglasi »slučaj« za pojasnjen ter pozove državnega pravnika, da stavi svoj predlog. Državni pravnik je za tri dni zopora; kazen naj se »pogojno« izreče.

Predsednik še vpraša očeta obtoženčevega, ali morda ima kaj predlagati. Ker ne, se sodni dvor umakne na posvetovanje.

Dama, članica društva za oskrbo izprijene mladine, je stopila k potrtemu grešniku ter mu je božajoč ga v lice, šepetala v ozadju neslišne besede.

Sodni dvor zopet vstopi in predsednik v imenu Njegovega Veličanstva, kralja Bavarskega, razglasi sodbo: dva dni zopora. »A v tvoji oblasti, neumni dečak, je sedaj«, tako apostrofira skesanega obsojenca, »ali si hočeš za vse življenje vtisniti pečat kaznjenca ali pa si docela oprati madež današnje obsodbe. Za slučaj, da se tekom dveh, treh let prav na nobeno stran več ne pregrešiš — dal si bom večkrat poročati o tvojem vedenju — ti ministerstvo danes odmerjeno kazen pozneje docela odpiše; sicer pa ob najmanjšem prestopku takoj pojdeš v luknjo.«

Dečko gre s 1. junijem v ključarsko obrt, a dotlej se mu, ker ga oče-delavec ne utegne nadzirati, postavi »varuh«.

To je sodišče za mladino v svojem bistvu in njega pravosodje. Videl sem, da še le spričo te »mladinske« judikature meso postaja beseda: ne ker si grešil, ampak da ne boš več grešil! Tukaj boginji

Pravici za vodilo ne služi ledenomrzlo, življenje moreče načelo »fiat iustitia, pereat mundus!«, temveč gorko pričanje, »da je vse postranska stvar in brez vrednosti, če ni ljubezni v srcu.«

In ob tem »slučaju« se mi je pred dvema letoma zbudila sramežljiva želja: fiat applicatio v mehanično hladni eksekuciji naših — karcerjev.

Celotni naslovi citiranih knjig.¹

(Lažje umljiva dela pedagogične vsebine, ki se s svojo tehtnostjo sama priporočajo, so označena z zvezdico.)

- Ach Narziss, Über die Willenstätigkeit und das Denken. Eine experimentelle Untersuchung mit einem Anhang: Über das Hipsche Chronoskop. — Göttingen 1905. Vanderboeck & Rupprecht.
- Über den Willensakt und das Temperament. Eine experimentelle Untersuchung. — Leipzig 1910. Quelle & Meyer.
- Bechterew Vladimir Mihajlovič, Die Bedeutung der Suggestion im sozialen Leben. — Wiesbaden 1905. I. F. Bergmann.
- * Dubois Paul, Selbsterziehung. Aus dem Französischen übersetzt von E. Ringier. 2. Aufl. — Bern 1909. A. Franke.
- Dürr Ernst, Einführung in die Pädagogik. — Leipzig 1908. Quelle & Meyer.
- Dvorecký B., Na vlastních cestách ve výchově a v učbě školy obecné. Praxe a návrhy. — V Praze. Nákladem zemského ústř. spolku jednot učitelkých v král. Českém.
- Elsenhans Th., Charakterbildung. — Leipzig 1908. Quelle & Meyer. (Zbirka „Wissenschaft und Bildung“, 32).
- Feuchtersleben Ernst, Frh. v., Zur Diätetik der Seele. — Reklamka (1281).
- * Foerster F. W., Lebensführung. Ein Buch für junge Menschen. — Berlin 1909. Reimer.
- Schule und Charakter. Beiträge zur Pädagogik des Gehorsams und zur Reform der Schuldisziplin. Vierte unveränderte Auflage. — Zürich 1908. Schulthess & Co.
- * — Staatsbürgerliche Erziehung. Vortrag gehalten in der Gehe-Stiftung zu Dresden am 12. März 1910. — Leipzig 1910. B. G. Teubner.

¹ V kolikor niso leposlovne.

- Guden H., Die Behandlung der jugendlichen Verbrecher in den Vereinigten Staaten von Nordamerika. — München 1910. F. Korn.
- Hep p I., Die Selbstregierung der Schüler. Erfahrungen mit F. W. Foersters Vorschlägen für eine vertiefte Charakterbildung in der Schule. — Zürich 1911. Schulthess & Co.
- Husserl Edmund, Logische Untersuchungen. I, II. — Halle 1900, 1901. Niemeyer,
- James W., Die religiöse Erfahrung in ihrer Mannigfaltigkeit. Materialien und Studien zu einer Psychologie und Pathologie des religiösen Lebens. Ins Deutsche übersetzt von G. Wobbermin. — Leipzig 1907. I. C. Hinrichs
- * Levy Paul Emil, Die natürliche Willensbildung. Eine praktische Anleitung zur geistigen Heilkunde und zur Selbsterziehung. Übersetzt von Dr. Max Brahn. Zweite Auflage der deutschen Ausgabe. — Leipzig 1909. R. Voigtländer.
- Lichtenwallner M., Prosto spisje v ljudski šoli. 1. in 2. snopič. — V Ljubljani 1908, 1909. Izdala Slovenska Šolska Matica.
- Marcus Aurelius Antoninus, Des Kaisers M. A. A. Selbstbetrachtungen. — Reklamka (1241, 1242).
- Meumann E., Intelligenz und Wille. — Leipzig 1908. Quelle & Meyer.
- * Niebergall F., Person und Persönlichkeit. — Leipzig 1911. Quelle & Meyer.
- Ozvald K., Volja in dejanje. Psihologična analiza. — V Ljubljani 1911. Izdala „Prosveta“. Založila „Omladina“.
- Pascal Blaise, Gedanken (Pensées). I, II. Übersetzt und eingeleitet durch Bruno von Herber-Rohow, mit Einführung von Rudolf Eucken. — Jena u. Leipzig 1905. E. Diederichs.
- Paulsen Friedrich, Einleitung in die Philosophie. 22. und 23. Aufl. — Stuttgart u. Berlin 1910. I. G. Cotta Nachf.
- * Payot Jules, Die Erziehung des Willens. Berechtigte Übersetzung nach der 11. Aufl. der französischen Ausgabe von dr. Titus Voelkel. 2. Aufl. — Leipzig 1903. R. Voigtländer.
- Pfänder Alexander, Einführung in die Psychologie. — Leipzig 1904. I. A. Barth.

- Phänomenologie des Willens. Eine psychologische Analyse. Von der philosophischen Fakultät (I. S.) der Universität München im Dezember 1899 mit dem Frohschammer-Preise gekrönte Preisschrift. — Leipzig 1900. I. A. Barth.
- R a u c h b e r g Heinrich, Politische Erziehung. Rede, gehalten am 28. Oktober 1911 bei der Übernahme der Rektorswürde an der k. k. Deutschen Universität in Prag. — Wien, Leipzig 1912. F. Tempsky, G. Freytag.
- R e i f f Paul, Praktische Kunsterziehung. Neue Bahnen im Aufsatzunterricht. 125 Schüleraufsätze, von den Schülern selbst ausgearbeitet, nebst einer methodischen Abhandlung über den Aufsatzunterricht. — Leipzig u. Berlin 1906. B. G. Teubner.
- S c h w a r z H., Psychologie des Willens. Zur Grundlegung der Ethik. — Leipzig 1900. Engelmann.
- S p e c h t, Das pathologische Verhalten der Aufmerksamkeit. Iz „Bericht über den III. Kongress für experimentelle Psychologie in Frankfurt a. M. vom 22.—25. April 1908“. — Leipzig 1909. I. A. Barth.
- * S t r z y g o w s k i Josef, Die bildende Kunst der Gegenwart. Ein Büchlein für jedermann. — Leipzig 1907. Quelle & Meyer.
- S v. A v g u š t i n, Die Bekenntnisse des heiligen Augustinus. — Reklamka (2791—2794).
- S w e t t M a r d e n, Wille und Erfolg. (Pushing to the Front or Success under Difficulties). In das Deutsche übertragen von Elise Bake. — Stuttgart u. Berlin 1909. W. Kohlhammer.
- T r s t e n j a k D a v o r i n, Uzgoj čovjeka borca. — U Zagrebu 1909.
- * W e g e n e r H., Wir jungen Männer. Das sexuelle Problem des gebildeten jungen Mannes vor der Ehe. — Düsseldorf u. Leipzig. K. R. Langewiesche.
- W e n t s c h e r Else, Der Wille. Versuch einer psychologischen Analyse. — Leipzig u. Berlin 1910. B. G. Teubner.
- W i t a s e k Stephan, Grundlinien der Psychologie. — Leipzig 1908. Dürr.
- Z i e g l e r Theobald, Das Gefühl. Eine psychologische Untersuchung. 4. Aufl. — Leipzig 1908. G. I. Göschen.

Vsebina.

	Stran
Predgovor in zagovor	6
I. Bolest.	
Brez naslova	7—14
II. Samota.	
1. Iz kraljestva vrednot	15—90
2. Oseba in osebnost	17
3. Cilj in pot	26
4. Volja in moč	35
Volja.	
1. Vsebina pojmov: „hočem, nočem“	44—90
2. Cilj hotenju; hotenje — psihična prvina	45
3. Dejanje	50
4. Ekonomija dejanja	52
5. Motiv	57
6. Vzrok hotenju	61
7. Preudarjanje; odločitev	64
8. Energija volje	74
9. Izsleditve	78
10. Ilustracije ob življenskih problemih mladega človeka	84

	Stran
III. Pogum.	91—120
1. Šola dejanja	93
2. Domače naloge iz materinščine	98
3. Govorne vaje	105
4. „Šolska občina“	109
5. Kaznovanje s karcerjem	116
Celotni naslovi citiranih knjig	121

Domoznanski oddelek

KNJIŽNICA IVANA POTRČA PTUJ

OZVALD K.
Srednješolska
14535

37

0207687

COBISS ◦

Založba

„Goriška Tiskarna“ fl. Gab

priporoča :

„PROSVETNA KNJIŽNICA“, zv. 63 (VII, 3):

D^r. K. OZVALD,

Srednješolska vzgoja.

Str. 128. Cena naročnikom 60 vin., v prodaji K 1'60.

Naslovni list je narisal FR. TRATNIK.

„POLITIČNO-SOCIOLOŠKA KNJIŽNICA“, zv. 1.:

VLADIMIR KNAFLIČ,

Socializem. Oris teorije.

Str. 372 + XII. Cena broš. K 4'—, vez. K 5'20.

„POLITIČNO-SOCIOLOŠKA KNJIŽNICA“, zv. 2.:

D^r. KARL SLANC,

„Avstrijski Jugoslovani in morje“.

Str. 104. Cena broš. K 1'—.